

БЕЛАРУСКАЯ ДУМКА

BYELORUSSIAN THOUGHT

ГРАМАДЗКА-ПАЛІТЫЧНЫ
І ЛІТАРАТУРНА-МАСТАЦКІ ЧАСАПІС

№ 3

СЬНЕЖАНЬ 1961 Г.

НЬЮ-ЁРК

САУТ РЫВЭР

БЕЛАРУСКАЯ ДУМКА

BYELORUSSIAN THOUGHT

ГРАМАДЗКА-ПАЛІТЫЧНЫ і ЛІТАРАТУРНА-МАСТАЦКІ ЧАСАПІС

Год выд. 2

СІНЕНЖАНЬ 1961 г.

№. 3

В. МІКАЛАЕНЯ

РАДАСЛОУНАЯ

Вялікай неспадзеўкай было для мяне ў апошнія часы тое, што вельмі часта асобы, нават у іншых галінах інтэлігэнтныя, не асэнсавалі себе значэння непрэдрэшэнства, ня ўсьведамілі сабе, на чью карысць ідзе ўсялякая дзеянасць пад съязгам непрэдрэшэнства і дзе трэба шукаць крыніцы непрэдрэшэнства.

Струхлелая расейская імперыя трymалася апошнія часы, на початку XX стагодзьдзя, больш праз інэрцию, чым дзеля сваей жыццяздольнасці, хаця трэба прызнаць, што магла існаваць у гэткім стане яшчэ дзесяткі гадоў, калі-б ня выбухла расейская-нямецкая вайна ў 1914 г., якая паказала цэламу съвету нежыццяздольнасць царскай расейской імперы.

У 1917 годзе, разьедзеная да канца сацыяльны-мі, а асабліва нацыянальнымі супяречнасцямі, царская расейская імперыя, збудаваная высілкамі пакаленняй расейцаў і абалертаў, ня толькі фактычна, але і праўна, на вызыску і няроўнасці нацыяյ, што былі гвалтам уключаны ў расейскую імперию, — пачынае раскладацца на свае складовыя часткі.

Калі гаворыцца аб расейской рэвалюцыі, дык сыло-б больш правільна гаварыць не аб адной, але аб двух незалежных рэвалюцыях: першая — гэта рэвалюцыя расейская, з поклічам сацыяльнага характару, і другая — гэта антырасейская рэвалюцыя з поклічам ў першую чаргу нацыянальнага характару, а толькі ў другую чаргу сацыяльными.

Антырасейская нацыянальная рэвалюцыі атрымалі некаторае маральнае падтрыманьне ў дзейнасці прэзыдэнта Злучаных Дзяржаваў Амэрыкі Вудро Вілсана, які ў канцовай стадіі першай вайны абвесціў 14 пунктаў, дзе была мова аб самавызначэнні народаў.

Народы, прыгнечаныя Расеяй, выкарыстоўва-

юць агульную разрушку, выкліканую вайной, настачаю адміністрацыйных здольнасцяў і рэвалюцый і пачынаюць на руінах імперыі Раманавых адбudoўваць свае незалежныя нацыянальныя дзяржавы.

Калі ў выніку каstryчніцкага перавароту расейская бальшавікі прагналі ўрад Керэнскага, які, маючи ахвоту панаваць на месцы царскага ўраду над нерасейскімі народамі, ня выказаў, аднак, ніякіх талентаў у апанаваныні палітычнага палажэння, дык яны, як здальнейшыя наглядчыкі, зарыентаваліся, што апэраваныне надалей поклічам “единой и неделимой”, трохі не на часе.

Ленін, што стаяў на чале расейскіх камуністаў, — здольны арганізатар і гарачы расейскі нацыяналіст, — зразумеў, што ў дадзены момант устрымаль распад расейскай імперыі сродкамі, магчымымі ў гэты час да застасавання, ня ўласцца. Ленін зразумеў, што ў даны момант немагчыма плыць супроць цячэння і выступаць супроць вызвольных імкненняў нерасейскіх народаў расейскай імперыі. Каб, аднак, ня згубіць магчымасці ўплывання на гэтыя вызвольныя рухі, Ленін сам пастанавіў даць фармальнае падтрыманьне гэтым рухам. Пад ягоным уплывам расейская бальшавікі пачынаюць узмоцнена ўжываць поклічы аб праве на самавызначэнне, каб гэтым прытуліць гастроў ненавісці нерасейскіх народаў да Расеі і ўтрымаць такім, нібы разбурающим, поклічам расейскую імперию.

У выніку кінутых поклічаў удалося здэзарыентаваць адну частку, а здушыўшы другую, Леніну ўдалося ўратаваць амаль усю расейскую імперию. У некаторай меры прычыніўся да гэтага той факт, што Злучаныя Дзяржавы, хаця вельмі прычыніліся да перамогі над немцамі ў вайне, аднак палітычна ня былі прыгатаваныя да абняцця правадырства. Прэзыдэнт Вілсан таксама адступіў ад авшешчанай

БЕЛАРУСКАЯ ДУМКА

палітыкі самаазначэння і застасаваньне яе абмежаваў толькі да Польшчы, Фінлянды і Прывалтыкі.

Да ўпадку незалежных дзяржаваў, паняволеных Расейскай народу, прычынілася таксама і тое, што пагляды расейскіх бальшавікоў і пагляды расейскіх аттыбалшавікоў нічым ня розніліся.

Прычынаў таго, што заходнія вялікія дзяржавы ў асноўным не падтрымалі імкненіяў паняволеных Расейскай народу да дзяржаўной незалежнасці, было дэльце:

Першай прычынай было тое, што вялікі капітал на Захдзе, які ўлажыў многа грошаў у будову расейскага промыслу і меў на заходзе вялікія ўпływy на палітыку і грамадzkую думку, думаў, што перамога над расейскімі камуністамі расейскіх аттыкамуністай гарантует ім большыя прыбылі, чым перамога над камуністамі нерасейскіх народу. Другой прычынай было тое, што ўплызовыя ў зах. Эўропе сацыялістычныя партыі адчувалі ідэялагічнае сваляцца з расейскімі камуністамі.

Дзякуючы ўсім гэтым мамэнтам, Расея з царскай турмы народаў ператварылася ў турму народаў пад назовам СССР. Прыйшыны расейскіх перамогаў правільна прадбачыў у свой час К. Маркс, калі ў 1853 годзе, у газэце "Нью—Ёрк Трыбюн" пісаў:

"Трусылівасць і дурнота заходніх нацыяў адчыняе магчымасці для Pacei. Дзякуючы іхнай ігнаранцыі, заходнія дзяржаўныя мужы гублююць кантроль над палажэннем. Усё, што яны робяць, выходзіць на карысць Pacei..." Дадаць да гэтых словаў і сягоныя можна мала што.

*

Калі падчас другой вайны паўсталая для расейцаў небясьпека, што немцы могуць разьбіць Савецкі Саюз і ў выніку гэтага ён можа распасціцца на свае складовыя часткі — існуючыя і новыя рэспублікі, — сярод расейцаў паза Савецкім Саюзам пачынаюцца ходаніні для прадпрыніцця кроку, якія здолелі-б адхіліць гэтую небясьпечную для расейцаў магчымасць.

Выпаўніць такое заданьне магла-б адна з дэльвух расейскіх групай: Першай з гэтых групай была старая расейская эміграцыя з часоў пасля першай вайны. Хаця гэта была група палітычна актыўная, але пагляды на нацыянальныя праблемы Савецкага Саюзу розніліся ад паглядаў расейскіх бальшавікоў толькі тым, што былі больш шчырыя, аднак, адраваная даўжайши час ад бацькаўшчыны, алераучая поклічамі з царскіх часоў і ня здольная пагадзіцца з сацыяльнімі зменамі, — выразна на гэтую ролю не надавалася.

Другой расейскай групай былі палонныя вай-

скоўцы ў нямецкіх лягерох палонных.

Камандны склад гэтай групы, якому інтарэсы расейскага народу былі блізкія да сэрца, наглядаючы зблізу ваенныя падзеі, разумеў, што небясьпека для Pacei зусім рэальная. Калі вайна ўжо збліжалася да канца, і савецкія войскі былі ўжо мясцамі за Віслаю, — сярод часткі нямецкіх кіруючых дзеяніекаў з акружэння Гімлера паўсталая думка аб магчымасці выкарыстання палітычна расейцаў, што былі на заходнім боку савецка-нямецкага фронту, праз стварэнне нейкага "эрзацу" палітычнага расейскага аттысаўца прадстаўніцтва. Для гэтага немцы знайшлі больш прыдатнай группу расейскіх палонных, а з пасярод яе выбралі палоннага генерала Уласава, які-б гэтае прадстаўніцтва ачоліў. Уласаў ахвотна ўзяў на сябе ролю магчымага наступніка Сталіна на маскоўскім пасадзе і, карыстуючыся з падтрыманыя і дапамогі нямецкага адміністрацыйнага апарату, пачаў мантаваць арганізацыю, якая мела сваім заданьнем фірмаваць ягонае спадкамества на маскоўскім пасадзе. Уласаў зарганізаваў з гэтай мэтай "Камітэт вызваленія народаў Pacei" і ў лістападзе 1944 г. апублікаваў гэтак званы маніфэст, у якім заклікаў "народы Pacei" да змагання з бальшавізмам па баку Нямеччыны. У маніфэсце праводзілася думка, што незалежнасць ад народаў Савецкага Саюзу адбіралі не расейцы, а бальшавікі і дзеля гэтага нерасейскія нацыі, каб атрымаць незалежнасць, павінны змагацца не з расейцамі, як такімі, але толькі з аднай расейскай партыйяй бальшавікоў. Інакш гаворачы, Уласаў хацеў уключыць усе нерасейскія народы Савецкага Саюзу ў нутраное змаганне і праз гэта знёutrалізаць іхніе змаганні з расейцамі.

У склад "Камітэту вызваленія" ўвайшлі амаль адны расейцы, але, для стварэння навонкі ўражання, што гэта арганізацыя міжнацыянальная, пры Камітэце былі створаныя нацыянальныя рады: расейская, украінская, беларуская, каўказская, казацкая і туркестанская. У склад гэтых нацыянальных радаў увайшлі ад паасобных народаў розных бяспрынцыповых апартуністы. У выпадку беларускім гэта быў: Я. Кіпель, Гуцко, Комар, Жук. З паважных беларускіх дзеячоў нікто на гэтую афэру не адгукнуўся. І Беларуская Цэнтральная Рада вытрымала націск гестапо, якое стаяла за ген. Уласавым і пагражала ўжыццём, як мэтада перакананьня, канцэнтрацыйнага лягера. Сымпатыкі ўласаўшчыны, бязумоўна, былі ў Б.Ц.Р., але, будучы ў меншасці, сваіх пераконаньня публічна ня выказвалі, за вынікам раднага БДР Родзькі, які спэцыяльна прыехаў у Берлін з Лазарэвічам пераконваць аб неабходнасці супрацоўніцтва з Уласавым; перабег у расейскі лягер радны Сэлях, перабег да Уласава

БЕЛАРУСКАЯ ДУМКА

Дзялідаў, але хутка вярнуўся назад, і гэта быў увесе удел беларусоў у Уласаўскай афэры. Не пераканалі нікога і багаслаўлены, перасыланы Уласаву ад "епископов из Белоруссии",

Пасля заканчэння вайны, гэн. Уласаў быў выданы заходнімі аліятамі ў рукі расейскіх бальшавікоў і павешаны. Так загінуў гэты расейскі патрыёт і адзін з найвялікшых ворагаў беларусоў.

*

Некалькі гадоў пасля заканчэння II вайны, паміж паасобнымі расейскімі палітычнымі арганізацыямі пачаліся перагаворы аб паўстанні супольнага фронту. Паводле словаў, мэтаю гэтага супольнага фронту мела быць змаганне з бальшавізмам, але сутнасць справы было стараныне забяспечыць расейскія інтарэсы ў выпадку вайны заходу з СССР. Гэтыя стараныні знайшлі падтрыманыне ў амэрыканскай прыватнай арганізацыі пад назовам "Амэрыканскі камітэт вызваленія народаў Pacei", які, дзеля сваіх добраў ці блага зразумелых амэрыканскіх інтарэсаў, падтрымаў расейскія стараныні і забяспечыў матарыяльную базу для расейскай працы. Пры амэрыканскай падтрымцы справы пайшлі хутчэй, і ў студзені 1951 году, у горадзе Фіссэн у Нямеччыне адбылася першая афіцыйная канферэнцыя расейскіх арганізацыяў. У жніўні гэтага ж года адбылася другая канферэнцыя расейскіх палітычных арганізацыяў у Штутгартце. На гэтым жнівеньскім звездзе было пастаноўлена стварыць "Раду вызваленія народаў Pacei". Паколькі ані ў звязе з гэтага быў знойдзены прости выхад: арганізацыі-удзельніцы звязаныя асьветчымі, што пасярод іхніх сяброў ёсьць і прадстаўнікі іншых народаў. Адна з гэтых арганізацыяў асьветчыла, што палова яе сяброў — украінцы, а паколькі"ня было сказана, што няма прадстаўнікоў іншых народаў, дык выглядае, што наагул расейцы былі ў гэтай арганізацыі ў меншасці. Амэрыканскі камітэт, зразумела, гэтую казку бласктычна прыняў.

На наступнай канферэнцыі, у лістападзе 1952 г., у Вісбадэне, былі ўжо і прадстаўнікі іншых падраздзялений народы, у тым ліку і г. з. Беларуская народная рада (гэтак расейцы перакруцілі Рада БНР). Як адну з важнейшых рэчаў, канферэнцыя ў Вісбадэне лічыла неабходным адзначыць "день непримиримости России", каб з мейсца задаць праўліны тон і задэманстраваць, што ўсё гэта нутраная расейская справа — змаганне розных расейскіх партый. Трэба яшчэ зазначыць, што расейскія арганізацыі называюцца на Вісбадэнскім звяззе не расейскімі, а "российскімі". А трэба ведаць, што гэты палітычны расейскі наёлёгізм створаны для абазначэння ўсяго, што адносіцца да цэласці

Pacei, а ня толькі да расейцаў. Гэта таксама Амэрыканскі камітэт прыймае бяз ніякіх засыярогаў.

Праз год была апублікавана палітычна плятформа і статут каардынацыйнага цэнтра аттыбалшавіцкага змагання — арганізацыі, створанай расейцамі ў выніку вышэй пералічаных народу і з дапушчанымі прадстаўнікамі ад арганізацыяў іншых народаў.

Уступ да статуту гэлага Цэнтра съцвярджае, што ўсе праблемы будучыні народаў, якія цяпер жывуць у СССР, могуць быць вырашаны толькі самімі гэтымі народамі, близ інтэрвенцыі звонку. Для запраўных прадстаўнікоў нерасейскіх народу гэтае становішча абсалютна не да прыняцця, дзеля таго, што з вышэйпаданага сформуляваныя вынікае, нібы СССР гэта не прыпадковы збор заваявных расейцаў народу, але нейкая арганічная цэласць, якая найбольш дбае аб тое, каб толькі ня было інтэрвенцыі звонку. З другога боку, такое сформуляванне не выключае інтэрвенцыі аднаго народа СССР супроць другога, гаворачы прасыцей: расейцаў супроць іншых народаў. У ўступе да статуту цэнтра маем далей сказ аб арганізацыях лягеры змагання за свабоду народаў Pacei і аб нацыянальных арганізацыях, якія вядуць змаганне за свабоду сваіх народаў. Калі-б сказ аб лягеры змагання за свабоду народаў Pacei адносіцца да народаў, якія жывуць пасярод расейскага этнографічнага абшара і ня маюць дзеля тых ці іншых прыйшы ў дзяржаўных імкненіях, дык існаваныне арганізацыяў, што клапоцяцца аб забяспечанні ім свабоды, можна было-б толькі прывітаць. Нажаль, аднак, справа прадстаўлецца інакш. Называючы сябе змагарамі за свабоду народаў Pacei, гэтыя арганізацыі маюць на думцы пад назовам Pacei не расейскі этнографічны абшар, але цэлы абшар СССР. Такім чынам, рэпрэзэнтациі нерасейскіх народу СССР узялі на сябе расейцы. Побач з гэтым яны, аднак, дадаткова дапушччаюць і ў службовых прадстаўнікоў іншых народаў, каб у патопе дэмакратычных словаў скаваць імпэрыялістычную сутнасць.

У ўвазе першай да палітычнай плятформы пералічваюцца способы народнага "волеиз'явлення". Паводле пагляду беларускіх экстрэмістаў (гэтак "Амэрыканскі камітэт" называе ўсіх, хто не пагаджаецца з паглядамі А. К.) формы волевыя звоненія шляхам плебісціту ці агульнарасейскага Устаноўчага Сойму абсалютна не надаюцца, бо форма плеbісціту можа адносіцца да народаў, якія да гэтага часу сваім волі да незалежнасці не выяўлялі, а волевыя звоненія праз расейскі ўстаноўчы Сойм можа адносіцца толькі да народаў Pacei, як самаedaў, тунгусаў ці чэрэмісаў. Калі-ж ходзіць аб нацыянальныя Устаноўчыя Соймы, дык гэта нутраная

справа кожнага народу і іншым народам ці камітэтам няма да гэтага ніякай справы.

Увага другая да палітычнай платформы падчырківае, што волевыяўленыне можа адбыцца толькі пасыля ліквідацыі савецкай улады. Зразумела, што волевыяўленыне можа адбыцца не раней ліквідацыі савецкай улады, але сэнс увагі ляжыць на ў гэтым. Сэнс гэтае ўвагі ў тым, што трэба перашкодзіць, каб пасыля ліквідацыі савецкай улады ў нерасейскіх частках СССР, гэтыя часткі не прыступалі да арганізацыі сваёй улады, але чакалі на ліквідацыю савецкай улады на целай тэрыторыі СССР, аж да таго часу, пакуль у Крамлі, замест Хрушчова камуністычнага, засядзе і ўмацуеца Пятроў ці Іваноў ці Болдыраў салідарыстычны ціншы і, маючи свабодныя руکі, збройна пакажа, што ён разумее пад непрэдэршэнствам.

У ўвазе трэцяй Палітычнай Платформы съцвярджаеца, што арганізацыі, якія ўваходзяць у Цэнтр, не разглядаюць сябе, як прадстаўнікоў дзяржаўных арганізмаў. Гэта найлепшы пункт у целай праграме і ўвагах да яе, бо аўтаматычна зводзіць арганізацыі, якія да гэтага часу прэтэндавалі быць дзяржаўнымі прадстаўніцтвамі, да ролі звычайных арганізацыяў. Такім чынам, Рада Абрамчыка, з момантам пагаджэння на "Палітычную Платформу", сама сябе зыліквідавала, як дзяржаўнае прадстаўніцтва, і гэта — факт неад্বяртальны. Праўда, гэты факт ведамы і без Платформы, але добра, што тут гэта афіцыйна съцверджана.

Пункт 8 Палітычнай Платформы гаворыць пра недапушчальнасць палітыкі помсты. Пункт неблагі, але ўся справа ў ягонай інтарпрэтацыі. Заданьнем гэтага пункту ёсьць ахова злачынцаў расейскай нацыянальнасці, якія могуць быць пацягнутыя да адказнасці за злачынствы, выкананыя на тэрыторыі нерасейскіх "народаў" СССР. Прыкрываючыся гэтым пунктам, расейцы будуць гаварыць аб помсьце ў адносінах да звычайнай кары. Справа гэтая для расейцаў, бязумоўна, пякучая, бо бяспречна, што сярод злачынцаў на тэрыторыі нацыянальных рэспублікаў расейцы ёсьць у большасці.

Пункт адзінаццаты гаворыць аб ліквідацыі агрэсіўнай вонкавай палітыкі СССР і адмове прызнаць

акты гэнай агрэсы. Гучыць гэта няблага, але ўся справа ў тым, што дзейнікі, ад якіх залежыць інтэрпрэтацыя, лічаць актамі агрэсы толькі агрэсы, якія здарыліся ў 1939 г. і пазней, але на лічаць агрэсы яй агрэсью, калі яна здарылася перад 1939 г. Такім чынам, ліквідацыя Беларускай Народнай Рэспублікі — гэта ў расейскім разуменьні, не агрэсия. Але далучэнне часткі Зах. Беларусі да Цэнтральнай, дык гэта агрэсия. Выглядае, што Абрамчык са сваёй радай, прыняўшы "Палітычную Платформу", выразіў гэтым сваю згоду на падзел Беларусі. Такім чынам, пры слоўным асуджэнні агрэсіі, фактычна санкцыянуюцца ўсе акты агрэсіі перад 1939 г.

Было б балота, а чэрці знайдуцца. Знайшліся тыя чэрці і ў гэтым выпадку: гэта званая рада БНР на чале з Абрамчыкам, якія пагадзіліся на ўсе платформы, што ім былі даныя.

Што ж гэта за людзі, якія згадзіліся на тое, на што згаджацца ніякі Беларус не павінен быў? Шкада часу на індывідуальныя біографіі, але зборную можна даць. У сваёй большасці (гутарка аб вярхушцы) — гэта людзі са зламаным хрыбтом. Дзеля гэтага, свае собсці пераконанні яны выказваюць толькі прыпадкова, а звычайна выказваюць тыя пераконанні, якія, як ім здаецца, да спадобы нейкай уладзе. Пры саветах — савецкі актывіст, пры немцах — захоплівеца Новай Эўропай і будзе навучаць, як трэба глядзець на кончыкі пальцаў, пры англо-амэрыканскай акупацыі Нямеччыны — будзе шукаць беларускіх Кіссылінгаў, у Амэрыцы — згодзіца на тое, каб будучыню Беларусі вырашала "Всероссийское Учредительное Собрание". Учарашні атэіст — сягоныя будзе выказваць сваю гордасць з таго, што быў ахрышчаны праз паліваннене, а не праз занурэнне. Той, хто ўчора пісаў, што ня будзе пакланяцца ні Хрысту ні Баалу, сягоныя майструе напышаныя царкоўныя гімны. Учарашні вольнадумца — выходзіць дзяцей у каталіцкіх школах.

Адно гэтым людзям трэба прызнаць, што ўсё, што яны робяць, робяць з энтузіазмам.

На пытаньне: што ж супольнага паміж Леніным, Уласавым і Амэрыканскім Камітэтам? — я думаю, чытач сам дасціць адказ.

БЕЛАРУСКАЯ КУЛЬТУРА І ТАТАЛІТАРЫЗМ*)

Навукова-аб'ектыўнае вывучэнне гісторыі беларускай культуры ў савецкія часы дазваляе вызначыць пяць галоўных пэрыядоў, што адлюстроўваюць змены палітыкі

- 1) Пэрыяд адноснага рэнэсансу (1920 - 1929 гг.)
- 2) Пэрыяд змагання партыі з беларускім нацыянал-дэмакратызмам і нацыянальнымі ўхіламі ў культуры (1930 - 1940 гг.)
- 3) Пэрыяд вымушаных уступак нацыянальнай культуры ў часе вайны (1941 - 1946 гг.)
- 4) Пэрыяд жданаўскай рэакцыі ѹ кананізаванай сталінскай іконаграфії (1946 - 53)
- 5) Пэрыяд замены сталінскай кананізацыі культам партыі і Хрушчова ад 1953 г. да нашых часоў.

I. РЭНЭСАНС БЕЛАРУСКАЙ КУЛЬТУРЫ

У пэрыяд з 1920 г. па 1929 г., калі яшчэ таталітарныя харктар камуністычнай дыктатуры не паспелі выявіцца гэтах хібна на раззвіцці гуманітарных навукаў і культуры. Аб'яднаныя жыцця, а ўплыў партыі часам быў роўны нулю, беларуская культура перажыла кароткі пэрыяд свайго найноўшага рэнэсансу. У гэтай разбуранай краіне, што перажыла ѿсе жахі беспасярэдня праходзячага фронту, затым грамадзянскай вайны і колькіх акупацыяў, за парайнаўча кароткі час узьнікла шмат культурных установаў, як Навукова-дасыледчы Інстытут Беларускай Культуры, пазней ператвораны ў Беларускую Акадэмію Навук, Беларускі Універсітэт, шэраг пэдагагічных, мэдычных і тэхнічных інстытутаў, шырокая сетка пачатковых і сярэдніх школ, тэхнікумай і іншых навучальных установаў. Хутка і плённа пачала адраджацца беларуская літаратура. За кароткі час было створана колькі літаратурных аб'еднанняў, як "Маладняк", "Узвышша", "Полымя", Пробліск", "Літаратурная камуна" (Беларускі ЛЕФ) і ін. Выдавалася больш дзесяці літаратурных і навуковых часопісаў, разнастайная мастацці.

*) Даклад, выгалашаны на Амэрыканскай Конферэнцыі Мюнхэнсага Інстытуту Вывучэння СССР у красавіку 1953 г., у г. Нью-Ёрку.

БЕЛАРУСКАЯ ДУМКА

У літаратурным аб'еднаньні "Узвышша" пісьменнікі аб'едналіся з мэтай стварыць беларускую літаратуру заходня-эўрапейскага ўзору, таго "Узвышша", "якоеубачаць вякі і народы", як аб гэтым гаварылася ў дэкларацыі "Узвышша". ("Узвышша" № 1, 1927 г. Менск, стр. 168-170).

Творчасць лепшых беларускіх пісьменнікаў, паэтаў і драматургаў — Уладзімера Дубоўкі, Язэпа Пушчы, Уладзімера Жылкі, Кузьмы Чорнага, Міхася Зарэцкага, Я. Нё-

манскага, В. Шашалевіча, А. Мрыя, М. Грамыкі, А. Міровіча і інш. — уводзіла беларускую літаратуру на агульна-эўрапейскі Парнас. Асабліва высокага ўзроўню беларускі рэнэсанс у гэтую пару дасягнуў у галіне беларускага тэатру. Побач з клясыкай і лепшымі сучаснымі п'есамі расейскіх, польскіх, украінскіх і іншых драматугаў на сцэне Першага Беларускага Дзяржаўнага Тэатру ў горадзе Менску, у Другім

(Працяг на бач.12)

Др. Я. СТАНКЕВІЧ.

ГІСТОРЫЯ БЕЛАРУСІ ДР. В. ШЧАРБАКОВА.*)

АД РЭДАКЦЫИ.

Распачынаючы друк даўжэйшага артыкулу д-ра Я. Станкевіча п. т. "Гісторыя Беларусі д-ра В. Шчарбакова", належыць звярнуць увагу чытчоў на наступнае.

Успомнены артыкул займаецца толькі аднэй, апубліканай у БССР, гістарычнай працай, якая пазней уладамі Савецкай Рэспублікі была зынішчана разам з ейным аўтарам за выяўленыя нацыянальныя беларускія асаблівасці. Як съведчыць публікацыя "Другі Усебеларускі Кантрэс", пад рэдакцыяй праф. Р. Астроўскага, з 1954 г. бал. 61, — колькасць беларускіх кніг, зынішчаных Савецкімі ўладамі на Беларусі, зьяўляецца вялізарнай. "Зводны кантрольны сьпіс выданьняў ДВБ, якія сьпісаны ў макулятуру", уложены "Сэктарам кнігагандлю дзяржаўнага выдавецтва Беларусі", на 125 старонках друку налічвае 1,778 назовай кніг і часопісаў, тыражом каля 12 мільёнаў, падлягаючых неадкладнаму зынішчэнню. Гарагатратаўская дзеянасць інквізытараў Савецкай Рэспублікі пасунулася да таго, што яны выгатавалі для свайго ўжытку нават "Сыпіс із'ятых сьпіскаў па із'яцьцю літаратуры для звароту Глаўліту" — для зынішнення. Зынішчаная была беларуская літаратура па гісторыі, мовазнаўству, археолёгіі, этнографіі і г. д., мастацкая літаратура ўсіх відаў, музычная творчасць, як і ўсё іншае, съвярджаючое нацыянальную асабнасць беларусоў. Нацыянальна-беларускі дух вынішчайся бескампрамісова разам са зынішчанымі публікацыямі ды іх аўтарамі.

На жаданьне д-ра Я. Станкевіча поўнасцю захоўваецца паданая мова артыкулу, як і тэксты цытатай з працы В. Шчарбакова, выпраўленыя д-рам Станкевічам паводле собіх моўных вымаганьняў.

Друкуючы гэты артыкул, рэдакцыя спадзяеца выклікаць зацікаўленыне ў беларускай грамады да глыбейшага вывучэння гісторыі Беларусі, а адначасна — спрыгніць грамадзкую дыскусію па спрэчных поглядах на пасобныя падзеі з мінуўшчыны Беларусі, вельмі важныя для сучаснай беларускай нацыянальнай ідэалёгіі.

Шчарбакоў абыяў у сваёй кнізе час ад палеоліту да апошняе чэцьверціасмінцата гастагодзьдзяя

Кніга ягоная ёсць супоўным адбіцьцём палітыкі першых палавіцы 30-х год расейскай комуністычнай партыі што да мінуласці. Вышла яна ў часе, калі

часы беларускага сялянства была фізычна зынішчаная, а другая часыць была запрыгоненая ў калгасах; калі інтэлігенцыя беларуская ў БССР была ў бальшыні зынішчаная і была нагонка на ўсё чыста беларускую, але яшчэ дапушчалася некаторая, хоць надта аблежаная, прауда зь беларускую мінуласці, а што да Расіі, дык мусілі ўжо да іх ставіцца асцярожна, але ня было павіннасці ўзвялічання "старшага брата" і пра ягоную мінуласць

БЕЛАРУСКАЯ ДУМКА

можна было сказаць шмат праўды, Калі прыраўнуме кнігу Шчарбакова да артыкулу "Мовазнаўства" С. Вольфсона, у каторым пералічаны ѹсе "грахі" беларускіх нацыянальных дэмократоў, дык пабачым, што ўсё тое, што зганена ў Вольфсона, гане ѹшчэ Шчарбакоў. Такім парадкам "Нарыс гісторыі Беларусі" Шчарбакова адбівае сярэдні час памеж некаторай магчымасцяй культурна-нацыянальнага жыцця беларускага да 1930 г., з аднаго боку, і поўным зынішчэннем усяго беларускага ў 1936 г. ды яшчэ большым уцікам у часе паваенным, з другога боку.

У 1931 г. было забаронена прызнаваць, што Беларусь на ўсходзе а поўначы не канчаецца ташашнімі граніцамі БССР. Дзеля таго ѹшчэ Шчарбакоў у свой "Нарыс" улучыў толькі тэрыторию тагачаснай БССР і Беларусі заходній (бач. 16). Добра, адылі, ён кажа, што

"Тэрыторыя Беларусі багатая чысленнымі каласнымі выкапнямі і будаўніцкімі матар'яламі. Да ліку іх трэба найперш аднесці: торф, вапнякі, розныя гліны, крэйду, будаўніцкія пяскі, фосфорыты, сапропелі, зялезнную руду. Усё гэта прадстаўляе сабой вялізарныя багацці і служыць асноваю дальшаму росту нашае індустрыі" (бач. 17).

Ён добра кажа ў уступе, што "У канцу XVIII стг. Беларусь была гвалтоўна захоплена расейскімі панамі на чале з царом і ператворана ў калёнію Расійскай імпэрыі... дзеля таго... каб мацней прывязаць Беларусь да кола царскай імпэрыі, урад гэтае імпэрыі заклікаў да работы сваіх гісторыкаў. Гэныя гісторыкі павінны былі даводзіць у сваіх гісторычных работах, што Беларусь неадлучная частка Расійскай імпэрыі, што яна на мае свае гісторыі, што народ беларускі на ёсць нацыяй, што мова беларуская — гэта расейская мова і г. д.... Гэтымі гісторыкамі былі ў бальшыні выпадкаў рознага роду саноўнікі, папы, генералы. Да іх найперш належала аднесці: Каяловіча — профэсара духоўнае акадэміі, Бацюшкава — апякуна Віленскай школы, Бранцава — дырэктара Віленскага вучыцельскага інстытуту, Гаворскага — рэдактара чарнасоценнага "Вестника Западной России", Кукальніка — дваряніна чарнасоценца-пабліцыстага, Сямашку — япіскапа вуніяцкага царквы, а пасьлей мітрапаліта праваслаўнае расейскага царквы, Сапунова і Жуковича — вучанынікоў Каяловічавых і іншых.

"Усе гэтыя гісторыкі працавалі рука аб руку з такімі генераламі-вешанынкамі, як Мураўёў і інш...

"У канцу XIX і ў пачатку XX стг. расейскі урад, не спадзяючыся толькі на сваіх ураднікаў, паноў жандароў і войска, заклікаў да работы новых панска-буржуазных гісторыкаў. Гэтыя гісторыкі ў сваю чаргу апраўдавалі колёніяльны ўцік Белару-

БЕЛАРУСКАЯ ДУМКА

з трэйцяга на падзьдзяржаныне царквы..." (б. 84). Згодна з гэтым у 1274 г. Татары ваююць із Беларусамі — "нападаюць на Смаленск і робяць паход супроці Беларусі й Літвы (зн. супроці задзіночанага гаспадарства беларускага — Я. С.). За год цэлы съцяг князёў усходніх земляў робе разам із Татарамі паходы на літоўска-беларускія землі" (95). Адлі аўтар адзначае, што ў 1362 г. войска задзіночанага гаспадарства беларускага разబіла Татару у "вялізарнай бітве" на Сініх Водах на Падольлю. Да-дам ад сябе, што, просьле гэтае паразы, Татары перасталі спадзявацца заваяваць Беларусь, а Беларусы, наадварот, вераць у поўную перамогу над усімі татарскімі сіламі і ўзялжненіем Татаршчыны ад гаспадарства беларускага.

У чатырнадцатым стагодзьдзю пачаліся войны Беларусі з Маскоўшчынаю. "У 1341 г. войскі Альгердавы зьяўляюцца пад Мажайскам... Вялікія спусташальныя войны вядуцца паміж літоўска-беларускім і маскоўскім войскамі ў 1368 г. і ў іншых гадах з-за Ціверы. Былі выпадкі, калі войскі Літвы-Беларусі дасягалі Масквы... У 1443 і 1446 гг. робіцца рад ваенных паходаў войскава Казімеравых на Маскву..." (94).

Зьяўліўся й польскі непрыяцель у Беларусаў.

"Пачынаючы з другое палавіцы XV ст. найгразнейшымі суседзмі для яе (Беларусі) сталіся два краі — Польшча і Маскоўскае гаспадарства" (бач. 147). "З заходу Ліцьве й Беларусі ўвесь час пагражала Польшча" (148).

Воины з Маскоўшчынаю, што пачаліся з канца XV ст. цягнуліся блізу, што цэляя сто год" (147). Позытыўнымі бокамі гісторыі Шчарбакова ёсьць апісаныне беларускага гандлю XI - XIV ст. Беларусы "асабліва вялікі гандаль вялі з Хазарый і волскімі Баўгарамі, бо іх гандлю з Візантый па Дняпру перакажала разьмешчанае на дарозе Кіеўская княства. Усходні гандаль асабліва ўзмоцніўся ў дванадцатым стагодзьдзю просьле того як вандрчунікі адрезалі дараогу на паўдня да Візантіі, а Константынополь у звязку з наступленнемі крыжакоў перастаў гуляць ранейшую ролю гандлёвага цэнтра. Із занядам хазарскага царства... гандаль купцоў-князёў з тэрыторыі Беларусі і іхных дружыннікаў концэнтруецца галоўна на ўсходзе — з волскімі Баўгарамі... Выгаднае географічнае палажэніе Смаленску, у звязку з разьвіцьцём гандлю з волскімі Баўгарамі, зрабіла яго вялікім гандлёвым і палітычным цэнтрам. Ён падпарадковуе свайму ўплыву Ноўгарад і (беларускі) Пскоў" (52).

Калі Татары ў 1237-40 гг. заваявалі землі, што ляжалі на ўсход ад гаспадарства беларускага, гандаль гэту гаспадарства з волскімі Баўгарамі замірае (там-жа).

Апрача гандлю ўсходняга, Беларусы вялі гандаль із Захадам — з усімі mestamі Ганзейскага звязу і асабліва з аброкаам Готляндам. У гэты гандаль былі ўцягненыя гандлёвыя бодкі паўночнае Беларусі і найперш Полацак а Віцебск" (72) і — дадам — Смаленск а Пскоў. Аўтар добра дадаець, што Беларусы вялі таксама "шырокі гандаль" із Ноўгарадам.

Калі на пачатку трынаццатага стагодзьдзя ля ўтоку Дзвіны зьявіліся нямецкія рыцары, арганізавалі Лівенскі ордэн, і было закладзена м. Рыга, беспасярэдня гандлёвая звязкі Беларусі з mestamі Ганзейскага звязу былі ўзрушаныя. Рыга імкнулася стацца пасярэднікам памеж ганзейскім mestamі і mestamі беларускімі. З гэтае прычыны зайстрыліся нямецка-беларускія дачыненьні. Дзеля таго, адылі, што ю Немцы былі зацікаўлены ў беларускім рынке, дык робяцца спробы нормалізацца гэтыя дачыненьні. "Подле некаторых даных у 1210 г. была зробленая першая гандлёвая ўмова Беларусаў із Немцамі, другая ўмова была ў 1222 г. і трэцяя, найважнейшая (Смаленская Праўда) 1229 г. Смаленскай Праўдаю "вызначаліся гандлёвыя дачыненьні Смаленску і (іншых) паўночных mestau беларускіх (галоўна Полацку а Віцебску — Я. С.) із Рыгаю і іншымі нямецкім mestamі на працягу ўсяго XIII ст." (72-73). Аўтар (там-жа) апісует гэту ўмову.

"Калі Смаленск і прылагаючы да яго іншыя бодкі пад упльвам наступлення Татар страдлі свае ранейшася значэнніе, Полацак пачаў самастойна ўходзіць у гандлёвую звязкі з нямецкімі купцамі. У 1264 г. ён робе новую ўмову з імі" (72).

На працягу ўсяго XIII і часткі XIV ст. mestы паўночных раёнаў Беларусі былі ўцягненыя ў гандлёвую звязкі з Немцамі, а сам гандаль у Віцебску а Полацку дасягаў часамі шырокіх памераў. Нямецкія купцы мелі ў гэтых mestах свае гандлёвые двары, рабілі іх съцяг ўмоваў із мясцовымі купцамі і фэодаламі... У гэтым гандлю гуляў ужо досыць вялікую ролю павер. Паверныя ўмовы адбываліся на працягу ўсяго XIII ст... На глебе разьвіцьця гандлёвых дачыненіяў сярод купцоў ствараліся задзіночаныні-таварысты. Пад канец XIII і ў XIV ст. гэты заходні гандаль із нямецкімі купцамі замірае, хоць сусім і ня спыняецца" (74).

Месты Тураўска-Пінскага зямлі "завязавалі гандлёвия сувязі з Валынска-Галіцкай зямлёю і пераў іх із Захадам і часткава з Польшчай. Але гэты гандаль быў вельмі невялікі.

"Пачынаючы із сярэдзіны XIV ст., цэнтрамі гандлёвых дачыненіяў і гандлю становішчца раёны заходніх Беларусі. Гандаль гэты вёўся нямецкімі купцамі, каторыя часткава пранікалі пераў тэрыторыю, занятую нямецкімі рыцарамі ордэнаў Меч-

БЕЛАРУСКАЯ ДУМКА

ношаў а Тэўтонаў, а таксама пераў Польшу. На грунце развіцьця гэтага гандлю вырастоўць такія mestы, як Вільня, Берасьце, Горадзен, Пінск, катоўрыя вельмі рана завяўшоўць сабе права на самаўрад, званы Магдэбурскім правам" (75).

Ганалёвая дачыненія Беларусі так, як яны хоць бытана, паданы ў Шчарбакова ў звязку з палітычным а ваенным палажэнням, звязынічаюць нам упадак mestau беларускіх і гандлю іх у другой палавіцы XIII і ў XIV ст., асабліва ў першай яго палавіцы, ды разам із tym звязынічаюць, чаму ў гэтай пары нямаш выдатных твораў беларускага літаратуры. Шчарбакоў съцягірдае гэта толькі што да mestau і іхнага гандлю:

"Месты, што выраслы ў паліярднім пэрыядзе на загранічным гандлю з Візантый, Хазарамі, волскімі Баўгарамі і Скандинавіяй, к XIII ст. (трэ было-б сказаць к сярэдзіне XIII ст. — Я. С.) змяніліся. Яны страдлі сваё ранейшася значэнніе і былі ператвораны ў цэнтры раджання (кіраўніцтва) для акольных тэрыторыяў... Выняткам былі Полацак а Віцебск, што яшчэ ў XIII і часткава ў XIV ст. ўладнай меры прадаўжалі быць цэнтрамі гандлю, што вёўся гэтым mestамі з Рыгаю, нямецкімі гандлёвымі mestamі і Ноўгарадам Вялікім" (70). Із сярэдзіны XIV ст., прынамсі да некатрае меры, выняткам былі і заходнебеларускія mestы, як сам аўтар цвердзіў на бач. 75. Згодна з маскоўскімі спосабамі фізычнага вынішчэння арыстократы, паноў, духавенства разам з іхнімі рэлігіі, купцоў, шляхты ў заможнага сялянства, аўтар у цэлай сваёй працы не знайшоў ані воднага добра га слова для гэтых станаў; подле яўтара, яна было ў іх ніякага добра га імкнення, ані пачуцьця, але было толькі жаданыне выкарыстоваваць а ўцікаць беднае сялянства і зьдекавацца над ім, адно быццам гэтым і жаданыням багацьця кіраваліся яны ў сваім жыццю.

Гэтак-жэ згодна із закладнікамі "навуковага соцывілізму", каторыя "ня раз падчыркавалі, што апарат гвалту — гаспадарства — родзіцца тады, калі звязыніца клясы" (77), аўтар звязынічае, што

"Процес утварэння моцнага княства, таксама як процес стварэння феодальнага гаспадарства на тэрыторыі Беларусі, Літвы і часткі Украіны (зн. В. Кн. Літоўскага — Я. С.) ёсьць нішто іншое, як задзіночаныне сілаў пануючых вярхоў супроті грамадавага сялянства з мэтаю захопу іх земель і ператварэння сялян у залежную клясу" (79).

Хто-бы спадзяваўся такое хітрасці ў пануючых вярхоў?! Адылі, як гэта можна пагадзіць із tym, што із задзіночаныням земляў адзіночыліся ня толькі вярхі, але і нізы, зн. пропорцыя заставалася ранейшай, ды з tym, што да прылучаных да першага гаспадарства вага ядра земляў тарнавалі

принцып "старыны ня рухаем, а навіны ня ўводзім". Як меней важныя прычыны, аўтар адзначае націск нямецкіх рыцарскіх ордэнаў і татарскую пагрозу. Пабаяўся, адылі, ён да гэтага дадаць: НАЦІСК А КРЫУДЫ З БОКУ МАСКВЫ, чаго не пабадаўся зрабіць шовіністичны расійскі гісторык Любаўскі, выстаўляючы маскоўскія крыўды як адну з найважнейшых прычынаў задзіночаныя беларускіх земляў у вадным сваім гаспадарстве.

Крэўская вунія 1386 г. была зроблена дзеля "новага забагачэння найбольшых землясобсцінікаў" (89). Якім парадкам вялікія паны гэтага спадзяваліся дапяць, аўтар не звязынічае.

"Скліканье сойму і было выклікане зайстрэнніямі клясава барацьбы і імкненіям землясобсцінікаў консолідаваць свае сілы" (144).

Таксама Люблінскую вунію аўтар звязынічае тым, што "Шляхта Літвы й Беларусі, паны ѹ шляхта Польшчы імкнуліся да задзіночаныя толькі дзеля таго, каб узмацніць свае пазыцыі ў справе эксплуатаціі сялянства" (152). "Паны ѹ шляхта аднаго й другога краю стаялі перад грознай небяспечнасцю з боку сялянскага руху. Яны ясна ўсведамілі неабходнасць задзіночаныя сваіх сілаў дзеля барацьбы супроті сялянскіх падстаньняў" (там-жа).

Гэтаму, адылі, пярэча нават і тое, што кажа аўтар на бач. 154—155, найма:

"Калі кароль Польшчы пад націкам польскага шляхты, пастанавіў пасуліць магнатам Літвы й Беларусі падпісаць умову аб вуні, яны пачалі разъяджацца дамоў. На мясцох магнаты Літоўска-Беларускага гаспадарства пачалі заклікаць шляхту да вайны з Польшчай". І гэта было ў часе вайны з Маскоўшчынаю, Швэдзіяй а Даніяй, калі вайна яшчэ з адным гаспадарствам была вельмі небяспечнай.

"Люблінская вунія адкрыла шырокія магчымасці дзеля захопу польскімі панамі і шляхтаю беларускіх земляў" (там-жа). Ня было гэтага, бо беларускія права забараняла Паляком займаць урады і прыдбаваць зямлю ў гаспадарствах беларускіх.

У дачыненію паноў да сялян аўтар даходзе аж да цяверджання, што "Даволі было седзяніну падрачаваць на панская зямлі колькі дзён або ў неяўлікай меры задаўжыцца перад панам, каб ён забрачаў яго ў цяглагу прыгоннага" (65). "Яны (цяглагі — Я. С.) ужо ў tym часе (XV-XVI ст.—Я.С.) былі аб'ектам дараваньня" (там-жа). Ніколі гэтага не было ў гаспадарстве беларускім. Паны даравалі а прадавалі сялян у гаспадарстве расійскім, і гэта Шчарбакоў накрытычна або ѹ съведама хвальшыва тарнаве ѹ да Беларусі. 4).

Ганецкіе а караніні ў 1930-ых гадох маскоўска-камуністичнай уладаю беларускіх аўтараў за іхнюю позытыўную ацэнку дзеяльнісці беларускіх

культурных дзеячоў XVI ст., у тым ліку др. Пр. Скарыны, напэўна было прычынаю таго, што Шчарбакоў у найвастрэйшых словах гане Пр. Скарыну і іншых культурных дзеячоў беларускіх XVI ст. за тое, што яны былі людзі рэлігійныя, а Скарына яшчэ пераклаў Біблію на мову беларускую.

”Гвалтам а хітрасьцю, біцыём а пагрозамі езуіты пачалі насаджаваць каталіцтва на Беларусі” (168). ”Агнём а мячом каталіцкая рэлігія на чале езуітаў прабівала дарогі польскім паном на Беларусь” (205). Відавочна, спосабы, ужываныя комуnistымі да пашырэння сваёй ідэяльгіі а ўлады, аўтар тарнуе да пашырэння ў мінуласці рэлігійных уплываў у Беларусі.

Задзіночаныне праваслаўнае царквы з Рымам узноў было, подле аўтара, зроблена дзеля барацьбы із сялянскай а месцкай беднотою (168-69).

Аўтар адзначае як факт, не падчыркуючы ягонага значэння гаспадарскага, што ”пры правядзенню (ралейнае) рэформы (у сярэдзіне XVI ст., званай валочнай памераю) уводзілася трывольная систэма“ (132). Але ён гане, што ”панавала трыволька“ у другой палавіцы XVII-XVIII ст. (214). Дадам, што трывольная систэма ралейнае гаспадаркі панавала ў Расійскай імперыі і ў забранай ёю Беларусі яшчэ ў пачатку XX ст. (перед вайною).

Адцемлю адну харктыстычную рысу: праводзячы валочную памеру ў сярэдзіне XVI ст., ”арганізавалі новыя сёлы а селішчы з ПРОСТЫМІ ВУЛІЦАМІ, тыповымі для беларускага сяла“ (138).

Крытыкуючы гаспадарку гаспадарства беларускага, аўтар кажа праўду, што ”вялізарная колькасць лесу спалявалася на попел“ (207), але ня праўда, што ”усе лепшыя лясы былі высечаныя“ (214). Дарма што было нішчэнне беларускага лесу грабежнай гаспадаркай чужое ўлады па забранью Беларусі Маскоўю, яшчэ да канца першай сьветнай вайны было шмат у Беларусі найлепшага лесу і адно бальшавікі а Палякі яго нішчылі.

Аўтар падчыркуе, што ў XVII-XVIII ст. ”ніякіх саджэнняў (лесу) не вялося“ (207 і 214). Ня было тады патрэбы штучнага саджэння лесу. Але блага, што не садзілі і перад першай сьветнай вайною ў XX ст., дай цяпер блізу як садзяць, дарма, што нішчачь болей, як калі.

Ціава, што нат народныя масы незалежнае Беларусі бралі ўдзел у нацыянальна-вызвольным руху Беларусаў гаспадарства Маскоўскага:

”у межах было Магілёўскае губэрні і падночна-ўсходнія Украіны (запраўды беларускае Севершчыны — Я. С.) Зымітра (Самазванец) паладнюю сваю армію, формаваў яе. Шмат якія із сялян Беларусі пабывалі ў межах цэнтральнае Расіі (ня была гэта цэнтральная Расія, але землі Вяцічай

або яшчэ бліжшыя — вось-жа землі этнографічна беларускія — Я. С.), удзельнічалі ў балотніцкім паўстанню (178).

Калі аўтар ад агульных цверджаньняў пераходзе да конкретнага разгляду асобных галінаў жыцця ў гаспадарстве беларускім, дык маляваны абраз перастаець быць такі хмарны, ён съятлее, а бывае, што ён і сусім съветлы. Дык ж да такіх съятлівых абразоў належала апісаныне беларускіх местаў XV-XVII ст. Дзеля таго, што кніга аўтара сконфіскавана ў цяпер ё вялікай рэдкасцю, я падам пра гэта большыя цытаты.

Разглядаючы самаўрад беларускіх местаў, аўтар піша: ”Быў таксама ў местаў із Магдэбурскім правам і свой адумысловы суд із абіраных прадстаўнікоў, каторыя зваліся лаўнікамі. Месцкая рада а суд із лаўнікамі і складаючы разам месцкое кіраўніцтва або магістрат. Апрача радаў а судоў былі ў мястах яшчэ ўойты, у некаторых мястах прызначаныя гаспадаром, а ў іншых абіраныя месцами. Войты былі прадстаўнікамі гаспадара. Штадзеннную работу вялі бурмістры, каторых у розных мястах было ад 2-х да 12-ёх“ (126-127).

Апрача местаў, падпарадкованых гаспадару (Вялікаму Князю) ”былі местаў з Магдэбурскім правам, што падпарадковаліся вялікім панам-магнатам“ (там-же).

У мястах ”купецтва арганізавалася ў свае брацтвы, гільды і купецкія дамы... У XVI ст. у Вільні быў цэлы съязг гандлёвых дамоў — Мамонічаў, Брука, Шлегеля, Шаста, Азарыча“ (121-22).

Ціава ведамкі падаець аўтар із прымыслу беларускага ў гэтым часе. ”Ужо ў 1524 г. Рэдзівіл пабудаваў у Вільні паперню. У 1525 г. у гэтым-же месцы ўжо ё цагельня месцкага войта, каторы прапрадаець яе мешчаніну Юр'ю. У 1629 г. пачынае працаваць цагельня (плітніца) ў Полацку, пабудаваная мешчанінам. У Вільні ў 1535-36 гг. праvodзяць вадавод. Віленскі магістрат у 1596 г. купляе ў япікала плітніцу з мелавым каменям, пабудаваную ў 1551 г. У 1596 г. пачынае працаваць у Вільні гута. У тым-же годзе машчане Віцебска адзержуюць права на адкрыццё бровараў, мёдаварных і вінакурных. У 1596 г. у Вільні была даволі вялікая памеру паstryгальня сукна. Адкрываеца ў гэтым жа часе съязг друкарняў па мястах Беларусі. Існаваў у тым жа часе па ўсёй тэрыторыі ладны лік рудняў дзеля апрацаванья мясцовай залезнае руды... (зн.) быў невялікі пласт вольнанайманых работнікаў. І не дарма ў Вільні была ўжо ў тым часе біржа працы“ (156).

Рамяство ў мястах беларускіх у XV-XVI ст. ”было досыць ладне раззвіта“ (121). У беларускіх мястах rameсынікі ”складалі ладны пласт месцкое люднасць“ (122). ”Шмат rameсынікаў было ў

Вільні, Менску, Полацку, Магілеве. У Магілеве былі гэткія рамесынікі: залатары, рэзынікі, краўцы, кушняры, гарбары, кавалі, ганчары, пекары, саладоўнікі“ (123). ”...Рамесынікі беларускіх местаў вельмі рана пачалі арганізавацца ў цэхі“. Гэта ім памагала выдзержаваць ”конкурэнцыю з прывожанымі збору таварамі. Яны ж спаўнілі ролю ў самапомачы. Цэхі адзержалі права на манапольны выраб рэчаў свае адумысловасці, яны самі сачылі за якасцю сваіх тавараў, арганізавалі даставу сыравіны і збыту свае продукцыі, змагаліся із спакуляцыяй сыравінаю, аддалялі конкурэнцыю адзін з адным, баранілі свае права ў мястах. Цэхі мелі свае сяродкі. На чале іх стаялі старасты і цехавыя рады. Цехавыя арганізацыі існавалі блізу ў ўсіх мястах Беларусі. У некаторых мястах іх было надта шмат. Цэхі мелі свае пячаткі, съязгі, бубны ўзбраеныні на выпадак абароны места“ (123-24).

Шырака апісует аўтар гандаль у беларускіх мястах XV — пал. XVII ст.

Найраней у гандлёва - грэшовыя дачыненіні было ўцягнена жыхарства заходніяе Беларусі. Тут ужо з канца XIV ст. відаць цямкі рост гэтага гандлю. У звязку з гэтым найраней і вырастоючы гандлёвыя і рамесынікія цэнтры — места. Яны заўважаюць права на самаўрад, т. зв. Магдэбурскія права. Ведама, што такія места, як Вільня, Берасцьце, Горадзен, Дарагічын, заваявалі Магдэбурскія права яшчэ ў канцы XIV ст. Гэта ў тым часе, калі ў цэнтральнай і ў ўсходніяя часці Беларусі мы на мелі ніводнага места, што карысталася-б Магдэбурскім правам у канцы XIV ст... У зах. Беларусі найраней пранікаюць купцы із суседніх Польшчы, Нямеччыны і інш. краёў. У мястах яе адкрываюцца ўжо ў XV ст. гандлёвыя фірмы чужаземных купцоў...

”З найвыдатнейшых гандлёвых цэнтраў у Беларусі выдзяляюцца ў XV і XVI ст. наступныя места: Берасцьце, Вільня, Горадзен, Менск, Пола-

цак, Віцебск, Магілев і съязг іншых...

”Берасцьце займала вельмі выгоднае географічнае палажэнне як унутраным, так і ў замежным гандлю. Съязгам водных і сухаземных дарог яно было звязана з найважнейшымі гандлёвыми бодкамі Беларусі і загранічнымі рынкамі, з паўночна-ўсходнім Украінай і Польшчай. Берасцьцейская купцы... вялі бойкі гандаль з польскім местам Люблинам. Пераз Берасцьце праходжалі маскоўскія купцы, што гандлявалі з Польшчай і краімі Заходніяе Эўропы.

”Праз тое, наколькі вялікім гандлёвым цэнтрам было Берасцьце можна меркаваць із прыбыткаў мынае канторы. Ужо ў канцы XV ст. гэтая кантора давала 1.100 коп гроши (да 10.000 руб.) у тым часе, як Менск даваў 250 коп, Ноўгарад — 322 калы.

”Берасцьце славілася ў тым часе асабліва гандлем солью і воскам. Берасцьцейская купцы збывалі ў Польшчу рамесынікія вырабы і спакмяні здабываючай прамысловасці: боты, чаравікі, збрую, юхту, лой, воск, касматыя скуры. Зь Берасці да Данцигу вывозілася збожжа, жывёла і спакмяні лесавае гаспадаркі...

”Досыць раззвіты быў гандаль у XV ст. і асабліва XVI ст. ў Менску. Зь яго вывозіліся захіні: воск, розныя скуры касматых звяратаў, смала, попел. Прывозіліся з заграніці розныя прыправы і залезныя вырабы. На тэрыторыі Меншчыны і суседній із ёю Бабруйшчыны былі вельмі ў тым часе раззвітыя прамыслы — рыбныя, бабровыя, звярыныя. Спакмяні гэтых прамыслаў знаходзілі сабе збыт як на нутраным менскім рынку, так і захіні. Менск быў на сухаземнай дарозе з усходу на захад і пераз яго шмат праходжалі маскоўскіх купцоў да Вільні.

”К сярэдзіне XVI ст. Менск вырас у вялікі гандлёвы цэнтр. Менскія мыта аддаваліся ўжо ў гэтым часе ў раунду за 1.500 коп гроши.

(Далей будзе).

УЛ. КЛІШЭВІЧ

ЗЯЗЮЛЯ

Закукуй, зязюля, тройчи на асіне,
Пагадай жывому скуль бядя ідзе.
Хто на векі - вечна бацькаўшчыну кіне,
Шчасця не спаткае на зямлі нідзе.

Усяго на зіму аддяляюць з дому
Птушкі без гадання зъвернуцца, ці не.

Непатрэбны вечна між чужых нікому
І жыцьцё, і шлях свой цяжкі пракляне.

На кукуй, зязюля, слухаць не хачу я,
Ты мне напрарочыш горшую бяду.
Боль у май сэрцы іншы не адчуе,
А дамоў дарогі я ўжо не знайду.

ул. КЛІШЭВІЧ

Сыны

Кветкі ў саду зацвілі.
Кветкі вясною у цвеце.
Радасьць зывініць на зямлі —
З кветаю кветка — дзеци.
Шум на хвіліну прыціх.
Дзецим пара залатая —
Вішня на головы іх
Сынегам вясны асыпае.
Сып, ты вясновасьцю, сып,
Давень адліваецца ў мёдзе.
Тонкай пахучасьцю ліп
Дні веснавыя прыходзяць.

**

Як толькі ціхі дзень
Запальвае зару,
Сівога дыму ценъ
Узносіца ўтару.

З того нам не лягчай
Маўчым, ці не маўчым.
Штодзённыи боль вачэй
На прыпыніць нічым.

І воблакам густым
Гары заслаўся ніз,
Жывой атрутай дым
Над горадам павіс.

Можа для вас, дарагіх,
Казкаю радасьць прарочыць?
Мне асьляпіла на міг
Ласкай дзіцячаю вочы.
З вамі, сыны, я здалёк
Думкай кружуся па садзе,
Вабіць мяне матылек,
Дзе ён на кветку прысядзе?
Кветкі ў саду зацвілі,
Радасьць жывая на цвеце.
Кветкі над кветкай зямлі —
Родныя мілыя дзеци.

БЕЛАРУСКАЯ КУЛЬТУРА І ТАТАЛІТАРЫЗМ

(Працяг з 6 бач.)

Беларускім Дзяржаўным Тэатры ў горадзе Віцебску і ў тэатры Галубка з'явіўся цэлы ўзор беларускай драматургіі. Сярод іх глыбіней задумы нацыянальнымі сваесаблівасцямі і драматургічнымі майстэрствамі вылучаліся п'есы "Машэка", "Каваль-Ваявода", "Кастусь Каліноўскі" Аўсцігнэя Міровіча; "Над Нёмнам", "Каля тэррасы" і "Скарэна, сын з Полацку" Міхася Грамыкі; "Апраметная" Васіля Шашалевіча; "Панскі Гайдук" Язэпа Дылы; "Тутэйшыя" Янкі Купалы; "На Купальле" Чарота—Кудзелькі з музыкаю Ул. Тэраўскага і шмат іншых. Пры адзьведзеле мастацтваў пры Інстытуце Беларускай Культуры распрацоўвалася гісторыя беларускага тэатру і музыки.

У той-ж час прафесіялістка ўзмоцненая зацікаўленасцю да старога беларускага мастацтва і яго гісторыі. У мастацтваведных працах Л. Шчакаціхіна, Касцярові-

ча і другіх даецца ацэна выдатнымі помнікамі мінулай архітэктуры, майстроўства, скульптуры, народнага дойлідства і арнаманту на Беларусі.

Беларуское мастацтва вызначаецца, як самастойная гісторычна асаблівасць у сусветнай гісторыі мастацтваў. Было сцьверджана, што ў дванаццатым стагодзіні, падупадаючы бізантычнаму і заходняй эўрапейскаму ўплывам, беларуское мастацтва ў свой спосаб перапрацавала замежныя формы і на падставе мясцовых асаблівасцяў выпрацоўвала свой асаблівы мастацкі стыль. Аб гэтым съветчакі щматлікія аднаабсцдныя шасцікутныя пабудовы ў Віцебску, Полацку і інш. гарадох, асаблівая адмена беларуское готыкі 13-14 стаг. і пазнейшы архітэктурны рэнэсанс 15-16 ст. ст. цытадэльны хорам — аб'еднаныне тыпа царквы і замка-крэпасці), пазнейшыя бараковыя хвормы, што захоўвалі ў

БЕЛАРУСКАЯ ДУМКА

сваёй аснове архітэктурныя кампазыцыі рэнэансу. Таксама больш дэтальна пачалі вывучацца самастойныя традыцыі беларускай архітэктуры, што захаваліся ў народным драўляным будаўніцтве з яго масацкаю прапорцыяй, гармоніяй, разбой і нацыянальным арнамэнтам.

Фрэскі, зборы старадаўных аброзоў і молярскіх працаў беларускіх мастакоў зноў прыцягнулі ўвагу. Больш дакладнае вывучэнне іх уразіла зрок мастацтваведаў наўясцяцій цікавейшых узоруў старажытнага беларускага мастацтва. Пад пазнейшымі пластамі рэстаўрацыі вынайшлі надзвычайную гульню фарбаў на полацкіх і троцкіх фрэсках — нацыянальна сваесаблівых, багатых паліхроміяй, што збліжае іх з Заходня-эўрапейскім мастацтвам у свободнага трактавання традыцыйных бізантыйскіх тэмаў. Дасканалае навуковае вывучэнне гэтае молярскіе спадчыны мінулага, як асобныя Віцебская, Магілеўская і Слуцкая школы молярства ў 17 і 18 ст. ст. Стажытнае разъбярства з'явінула ўвагу на сябе разнастайнасцяў кампазыцыйнай распрацоўкі, экспрэсійнасцяў і манумэнтальнайсцяў. Новыя каштоўнасці былі знайдзены ў старажытным ювілерным мастацтве, што дало такі ўзор, як крыж прэпадобнай Афрасіні работы полацкага майстра Лазара Богшы ў 1161 годзе і іншыя ўзоры.

Неабходнасць разгортвання кніжнага выдаўцтва ў пасылярэвалюцыйнай Беларусі падказвала неабходнасць вывучэння практикі беларускага графічнага мастацтва мінулага. Пачалося вывучэнне Скарэнінскай Бібліі, Псалтыра і Апостала, мастацтва гравёраў Максіма і Васіля Вашчанак, Ф. Англійскі, П. Комара, гравёрных школаў у Магілеве, Супраслі, Вільні, Нясьвіжы ды ін. местах. Па новаму былі пераацэненыя беларускія мастакі 19 і 20 ст. ст., такія, як Іван Хруцкі, Астрываняў, Гараўскі, Дабравольскі, Касалін, Пігулеўскі, Энгель, Датэль, Багданаў-Бельскі, Вітаўт Балыніцкі-Біруля, беларускі адраджэнец і мастак-нашанівец К. Кастрэвіцкі ды іншыя. (Працяг на бач. 20)

МІХАСЬ КАВЫЛЬ
ПАЗІТЭСА

НАТАЛЬЛІ АРСЕНЬНЕВАЙ

У Раке — "Марина" ды "Анна"...

Натальля, Ларыса — у нас...

Асанна! Асанна! Асанна!

О, бедны, бабыльны Парнас!

Паэтай — Палесьсе загаціш;

Чаўпуцца ў цянётах гары...

Яна-ж: гаспадыня і маці,

'Шчэ ў песьні змагарнай гары...

Раўнай па асілку пракосы,

Пляці слоў агністых вянкі.

Ды ў чопіца крытык у косы:

Бі ў буны, літаўры, жбанкі!...

Ды Муз, зазросная дама,

Хвастом перад носам крутне

І пойдзе гуляць да Адама,

Што ручкі цалуе вясыне...

Сылязой, ці зарою рассыпяся, —

Адна ёй спагада ў хвалі:

Ні ў бронзе, яе, і ні ў гіпсе

Ня ўзнесылі. Сябры да стала

Запросіць, "сто год" прагалосяць

Адзін раз за сотню гадоў...

Вось так і ідзе па эпосе

З тугою сірот і удоў.

Таму мо' — "Марина" ды "Анна",

Натальля, Ларыса — у нас.

Асанна! Асанна! Асанна!

О, бедны, бабыльны Парнас!

12 сіння 1961 г.

АЛЕСЬ ВАЛОШКА

І БЫЛО УВОСЕНЬ

І было увосень, і было так проста,
Калі поле ўкрыла золата лістоў,
Зазірнуў ў сэрца безнадзейна роспач,
Агарнула смуткам казачных істот.

І было так проста, як ніколі ўвосень.
Прамільгнула ўнічка, і застаўся сон.
Вечер сумна ў голыі шалясьце і гойсай.
Нячуваным болем біўся, шыбаў звон.

І было увосень. Неспадзейна ростань
Займжыла вочы ад пякучых съёз.
Адцвілі ўжо краскі, адцвілі пляесткі,
Адцвілі ѹ надзеі прамяністых кроз.

* *

3 НОВАИ ПРАГРАМЫ КПСС

У кастрычніку 1961 г. чарговы зьезд камуністычнай партыі Савецкай Радзеі ў Маскве, пад кіраўніцтвам Хрущчова, прыняў новую праграму і статут кампартыі. Гэта праграма замяніла папярэднюю, прынятую VIII зьездам партыі, які адбыўся пад кіраўніцтвам Леніна ў Маскве ў 1919 г.

Кампартыя Савецкай Радзеі становіць пануючую, эксплётатарскую частку савецкага жыхарства, якая замяніла сабой ранейшыя дваранства царскай Радзеі. Таму, зразумела, што праграма гэтай партыі, зьяўляеца кіраўнічай для жыцця рэшты ўцісканага і эксплётаванага некамуністычнага падсавецкага насельніцтва.

Беларускую грамадзасць перадусім цікаўніцтвом уніяцьце ў гэтай праграме пытання дзяржаўнасці і нацыянальнай палітыкі ў дачыненьні да нерасейскіх народаў, паняволеных Савецкай Радзеі, сярод якіх знаходзіцца і беларускі народ.

Прыгледзімся напачатку да фармальнаага боку гэтай справы.

У фармуліроўцы прынцыповай стараны цікаўнічага нас пытання, новая праграма гаворыць наступнае:

"Кастрычніцкая рэвалюцыя зынішчыла ланцуруг нацыянальнага ўціску; яна праклямавала і ажыццяўляла права нацыяў на самаазначэнне, уключна да права на аддзяленне"

(Цытуеца паводле тэксту, апубліканага праекту праграмы ў газэце Нью-Ёрк Таймс, 1 жніўня 1961 г.). І далей: "Развязка нацыянальнага пытання зьяўляеца адным з найважлікшых асягненняў сацыялізму. Гэта пытанне мае асаблівую вагу для краіны, як Савецкі Саюз, населенай праз больш за сотню народаў і нацыянальнасцю. Сацыялістычнае грамадзтва ня толькі гарантавала палітычную роўнасць народаў, але таксама зынішчыла эканамічную і культурную адсталасць, атрыманую ў спадчыне ад старога ладу.

Пры

23 лістапада 1913 г., пісаным з Кракава, дзе тады Ленін прыбываў на эміграцыі, ён пісаў па справе ўніяцьца нацыянальна-дзяржаўной справы народаў царскай Радзеі наступнае:

"...Мы за аўтаномію для ўсіх частак, мы за права аддзялення (а не за аддзяленне ўсіх). Аўтаномія становіць наш плян уладжання дэмакратычнай дзяржавы. Аддзяленне зусім не наш плян. Аддзяленне мы зусім не пралаведуем. Наагул, мы супроты аддзялення, але мы стаем за права на аддзяленне..."

Права на самаазначэнне ёсьць выняткам з нашай агульнай пасылкі цэнтралізму...

Але

вынятку ня можна тлумачыць разшыраючы.

Нічога,

абсалютна нічога,

апрача права на аддзяленне тут няма і быць не павінна..." (Ленінскі

нацыянальных дачыненняў гаворыць наступнае:

"2. У мэтах перамогі недаверу з боку працоўных масаў прыгнечаных краін да пралетарыту дзяржаў, прыгнітаўшых гэтая краіны, неабходна зынішчэнне ўсіх і ўсякіх прывілеяў якой-бы то ні было нацыянальнай групы, поўнае раўнапрайе нацыяў, прызнаныне за калёніямі і нераўнапрайнымі нацыямі права на дзяржаўнае аддзяленне.

3. З тымі-ж мэтамі, як адну з пераходных формаў на шляху да поўнага адзінства, партыя выстаўляе федэратыўнае аб'еднанне дзяржаваў, арганізаваных па савецкаму тыпу.

4. ...Ува ўсякім выпадку, з боку пралетарыту ўсіх нацыяў, якія зьяўляюцца нацыямі прыгнітаўчымі, неабходна адумысловая асцярожнасць і адумысловая ўвага да перажытка нацыянальных пачуцьцяў у працоўных масаў нацыяў прыгнечаных, ці непоўнапрайных. Толькі пры такай палітыцы магчымае стварэнне ўмоў для запраўднага трывалага дабравольнага адзінства нацыянальна разнародных элемэнтаў міжнароднага пралетарыту, як гэта паказала дасьведчанне аб'еднання шэрагу нацыянальных савецкіх рэспублік навакол савецкай Радзеі" (Праграма і статут Р.К.П. (бальшавікоў), VIII зьезд партыі, Дзяржаўнае выдавецтва,, 1919 г., бал. 117-119).

Пададзеныя цытаты адназначна сцьвярджаюць, што як сучасная праграма, так і паліярдня, признаюць за колёніяльнымі і нерасейскімі народамі толькі права на самаазначэнне ўключна з правам на аддзяленне ад мэтраполіі, але не фактычнае самаазначэнне і не фактычнае аддзяленне. Як раз у гэтым і знаходзіцца сутнасць ленінскага ўніяцьца для развязкі нацыянальнага пытання.

У лісце да свайго партыйнага сябры С. Г. Шаумяна з дня 23 лістапада 1913 г., пісаным з Кракава, дзе тады Ленін прыбываў на эміграцыі, ён пісаў па справе ўніяцьца нацыянальна-дзяржаўной справы народаў царскай Радзеі наступнае:

"...Мы за аўтаномію для ўсіх частак, мы за права аддзялення (а не за аддзяленне ўсіх). Аўтаномія становіць наш плян уладжання дэмакратычнай дзяржавы. Аддзяленне зусім не наш плян. Аддзяленне мы зусім не пралаведуем. Наагул, мы супроты аддзялення, але мы стаем за права на аддзяленне..."

Права на самаазначэнне ёсьць выняткам з нашай агульнай пасылкі цэнтралізму...

Але вынятку ня можна тлумачыць разшыраючы.

Нічога,

абсалютна нічога,

апрача права на аддзяленне тут няма і быць не павінна..." (Ленінскі

зборнік III, пад рэдакцыяй Л. Б. Каменева, Дзяржаўнае выдавецтва, Ленінград MCMXXV, бал. 473).

Ужо звычайнай выпіскай з партыйнай праграмы зьяўляеца ўніяцьце нацыянальна-дзяржаўнага пытання ў ававізываючых зараз канстытуцыйах БССР і СССР. Констытуцыя БССР з 23 сінтября 1936 г., змененая 11 ліпеня 1947 г., у раздзеле II, Дзяржаўная структура, гаворыць наступнае:

"Арт. 13. Дзеля ўзаемнае дапамогі Саюзных Рэспублік у галіне эканамічнай і палітычнай, як і ў галіне абароны, Беларуская Савецкая Сацыялістычна Рэспубліка дабравольна аб'ядналася з іншымі роўнымі Савецкімі Сацыялістычнымі Рэспублікамі...

Арт. 15. Беларуская Савецкая Сацыялістычна Рэспубліка мае права вольна аддзяліцца ад Саюзу Савецкіх Сацыялістычных Рэспублік".

Канстытуцыя СССР з 6 сінтября 1936 г., змененая 1 ліпеня 1949 г., у раздзеле 11, Дзяржаўная структура, гаворыць наступнае:

"Арт. 13. Саюз Савецкіх Сацыялістычных Рэспублік зьяўляеца федэральнай дзяржавай, створанай на аснове дабравольнага саюзу роўных Савецкіх Сацыялістычных Рэспублік..."

Пададзеныя вышэй цытаты сцьвярджаюць, што новая праграма кампартыі Савецкай Радзеі ня ўносіць нічога новага сваім уніяцьцем нацыянальна-дзяржаўнага пытання ў дачыненні да СССР. Трэба спадзявацца, што палажэнне ўсіх нерасейскіх народаў за жалезнай заслонай застанецца бяз змен. Хрущоўская нацыянальная палітыка будзе далейшым працягам ленінскай і сталінскай палітыкі, аб якой съведчыць ужо сама гісторыя. Гэту фактычную палітыку кампартыі Савецкай Радзеі ў дачыненні да Беларусі характарызуць такія падзеі, як: разгон Першага Усебеларускага Кангрэсу ў Менску ў 1917 г. збройнымі сіламі расейскіх камуністых, разгром Беларускай Народнай Рэспублікі Савецкай Радзеі і падзел яе тэрыторыі з Польшчай, акупация Беларусі і стварэнне Масквой бутафорнай дзяржавы БССР і ўключэнне яе ў склад СССР, вынішчэнне масавым тэрорам Москвы звыш 5 міліёнаў нацыянальна вядучай часткі беларускага народу, гвалтоўная русифікацыя беларускага народу. Новая праграма ігнаруе нацыянальна-вызвольнай барацьбой беларускага народу за сваю самастойнасць і трактуе савецка-расейскую акупацийную палітыку адносна Беларусі, як "нацыянальнае вызваленне", "дабравольнае аб'еднанне" з Радзеяй, "як брацкую дапамогу вялікага расейскага народу". Для нерасейскіх народаў, па ранейшаму, толькі дзеля пропагандовых мэтаў, пішацца аб савецкім папяровым праве на нацыянальнае

самаазначэнне і праве на дзяржаўнае аддзяленне. Фактычна застаецца ранейшая роля — заваяваных, прыгнітых і эксплюатаваных коленіальных народаў.

Асаблівая ўвага прысвячаецца новай праграмай справе асыміляцыі і вынішчэння нацыянальных асаблівасцяў нерасейскіх народаў, як і злыцца іх у адзін савецка-расейскі народ. Праграма цвердзіць наступнае:

"Нацыяналізм зьяўляеца галоўнай палітычнай і ідэолёгічнай зброяй, ужыванай інтэрнацыянальнай рэакцыяй і рэакцыямі мясцовых рэакцыйных сілай супроты адзінства сацыялістычных краін. Нацыяналістычныя пачуцьці і нацыянальная вузкасць мышлення ня зынікаюць аўтаматычна з устанаўленнем сацыялістычнай сістэмы. Нацыянальныя забабоны і перажыткі ранейшага нацыянальнага змагання зьяўляюцца абшарам, на якім супраціў сацыяльнаму прагрэсу можа быць найбольш зачіжным і ўпорыстым, зачітым і зрадлівым..."

Марксыцка-ленінская інтэрнацыяналістычна палітыка і рагучыя высілкі для вынішчэння перажыткаў буржуазнага нацыяналізму і шавінізму становяцца важнай ўмову для далейшай кансалідацыі сацыялістычнага грамадзтва...

Вялікі размах камуністычнага будаўніцтва становіць новы перыяд развязкі нацыянальных адносін СССР, у якіх народы будуть збліжацца да сябе цясней, пакуль не асягнекца поўнае задзіночанне...

З перамогай камунізму ў СССР, народы будуть збліжацца яшчэ больш да сябе, іх эканамічнае і ідэолёгічнае задзіночанне будзе ўзрасці і разгорнуцца камуністычныя рысы адпаведна іх духоваму фармаванню. Аднак, сцярцё нацыянальных розніцаў, а асабліва розніцаў мовы, ёсьць значна даўжэйшым працэсам, чым сцярцё клясавых розніцаў...

Дабравольнае вывучэнне расейскай мовы, у дадатку да роднай мовы, мае пазытыўную вагу дзяяла таго, што гэта ўпрашчае ўзаемную вымену дасьведчаннем і доступ для кожнага народу і нацыянальнасці да культурных асягненняў ўсіх іншых народаў СССР і да сусветнай культуры. Расейская мова ўзапраўдніцца стала агульным сродкам зносінаў і супрацоўніцтва паміж усімі народамі СССР..."

Далей партыя стаўляе сабе за мету "...праводзяныя бязылітаснай барацьбы супроты праяваў нацыяналізму і шавінізму ўсіх тыпаў, супроты абумёршых звычай і парадкаў".

Такім чынам, кампартыя Савецкай Радзеі па ранейшаму будзе вынішчаць нацыянальныя асаблівасці нерасейскіх народаў, будзе русифікацца іх, імкучыся да зліцца іх у адзін савецка-

расейскі народ, У запраўднасці расейскім камуністым ходзіць аб вынішчэнне прэдпасылак для нацыянальна-вызвольных рухаў нерасейскіх народаў, як і аб забесьпячэнне трываласці савецка-расейскай імперыі. Падобную мэту мелі на ўвазе і падобную русыфікацыйную палітыку праводзілі расейскія цары, разбудоўваючы сваю імперыю

шляхам заваявання іншых народаў.

Аднак, як стагодзьдзі царскай русыфікацыі на зыншчылі нацыянальных асаблівасцяў нерасейскіх народаў, трэба спадзівацца, што так сама няздыбейсненай застанецца асымілятарская палітыка расейскіх камуністых.

М. Н.

ТЫДЗЕНЬ ПАНЯВОЛЕНЫХ НАРОДАУ

Сёлета, у трэцім тыдні ліпеня, ужо трэці год падрад, пачынаючы ад 1959 году, у ЗШАмёрыкі быў адзначаны Тыдзень Паняволеных Народаў. Гэта быў тыдзень маніфэстацыі салідарнасці вольналюблай грамадзкасці Амёрыкі з нацыянальна-вызвольнымі імкненнямі паняволеных народаў, заваяваних і прыгнітаных іншымі народамі.

Усе нацыянальныя групы Амёрыкі, паходзячыя з народаў паняволеных Савецкай Расей, прымалі ўдзел у гэтай акцыі. Багаслужэнны, мітынгі, вулічныя маніфэстацыі адбыліся ў паасоб-

ных штатах і гарадох.

Прэзыдэнт Амёрыкі Кеннэды выдаў адумысловую проклямацыю, прысьвеченую Тыдню Паняволеных Народаў, тэкст якой падаецца ніжэй. Проклямацыі ў гэтай справе былі выдадзеныя шэрагам губэрнатараў штатаў і мэрамі гарадоў, у якіх пражываюць большыя колькасці эмігрантаў з-за жалезнай заслоны.

Англамоўная прэса, як і прэса нацыянальных групаў з паняволеных народаў, адзначалі гэты тыдзень артыкуламі, рэпартажамі і зацемкамі.

President Kennedy's Captive Nations Proclamation

WHEREAS, by a joint Resolution approved July 17, 1959 the Congress has authorized and requested the President of the United States of America to issue a Proclamation designating the third week in July 1961 as Captive Nations Week and to issue a similar Proclamation each year until such time as freedom and independence shall have been achieved for all the captive nations of the world; and

WHEREAS, many of the roots of our society and our population lie in thees countries; and

WHEREAS, it is in keeping with our national tradition that the freedom of other nations;

NOW, THEREFORE, I, JOHN F. KENNEDY, President of the United States of America, do

hereby designate the week beginning July 16, 1961, as Captive Nations Week.

I invite the People of United States of America to observe this week with appropriate ceremonies and activities, and I urge them recommit themselves to the support of the just aspirations of all peoples for national independence and freedom.

In witness, whereof, I have hereunto set my hand and caused the Seal of United States of America to be affixed.

Done at the City of Washington, this 14th day of July in the year of Our Lord 1961, and of the U. S. A. the 186th.

(Seal): John F. Kennedy
Dean Rusk, Secretary of State

КАМЭНТАРЫ

Нумар 35 савецкага прапагандовага выдавецтва "Голос радзімы" падае сьпіс прысутных на ганаровай трывуне падчас сіяцкавання ў Менску савецкага сіята. На ганаровай трывуне знаходзіліся наступныя Беларусы: Мазураў, Кісялёў, Казлоў, Сурганаў, Машэраў, Філімонаў, Клімаў, Золаў, Макараў. Былі, праўда, на трывуне і

Прытыцкі, і Каменскі, і Шаўра, але выглядае, што маюць больш шансаў быць на трывуне тыя, якія носяць расейскую прозвішчы.

У нумары 55 гэтага-ж выдавецтва падана, што за часоў нямецкай акупацыі была раскрытая камуністычная арганізацыя, і пералічваючы

арыштаваныя тады камуністы: Піавараў, Сылінкоў, Кандрацеў, Кавалёў, Дзятлаў, Жалезнякоў, Алімаў, Кіршаноў, Марозаў і яшчэ адзінаццаць іншых на "ов".

Беларусы заўсёды ведалі, што за аднаўленне расейской акупацыі змагаліся расейцы, а цяпер гэта пацвярджае і "Голос радзімы".

У нумары 70 гэтага-ж "Голосу" Танк піша, што ў Нью-Ёрку, калі ягоны Гагарын абліяшоў зямлю, дык, вітаючы яго (Танка), пачалі, замест па-ангельску, вітаць па-расейску: "Здравствуйте, сэр!" Загаварылі, як піша Танк, на нашай мове.

Танк сам сцвярджае, што ягоная мова — гэта мова расейская. Абставіны жыцця ў СССР вядомыя, але ўсё-ж паўстае пытаныне: Пі гэтае халуйства было неабходным? У кожным выпадку, калі і быў Танк, дык зъезьдзіўся.

У нумары 72, "Голос радзімы" піша, што самая лютая ворагі нашага народу яшчэ не дакаціліся да таго, каб называць беларускія гарады нямецкімі.

"Голос радзімы" мае толькі засыярогі супроць называння беларускіх гарадоў нямецкімі, але нічога ня мае супроць называння беларускае Вільні летувіскай, беларускага Беластоку польскім, беларускага Дзівінску латыскім, і Смаленску расейскім.

У нумары 55 апісана, як прыехаўшая ў Менск эмігрантка з Бэльгіі Жазэфіна Вароціна прачытала верш у расейскай мове. Гэты факт вельмі ўзварушыў старшыню беларускай сэкцыі "Камітэту за вяртанье на радзіму" Рыгора Шырму.

Паважаны пане старшыня: вернемся бяз вашай намовы да хаты тады, калі ў Менску Беларусы ня будуть змушаны ўзварушацца над дэкламацыяй расейскіх вершаў.

У брашуццы "Яны знайшли дарогу", з бібліятэчкі газеткі "Голос радзімы", "урач" Е. Шостак выражает свой жаль, што за часоў нямецкай акупацыі прымала ўдзел у пастаноўцы антысавецкай нацыяналістычнай п'есы "Мікітаў лапаць".

Вучыцца ніколі ня позна, але да гэтага часу здавалася, што "Мікітаў лапаць" — гэта прымітыўная п'еска для вясковага тэатру — ані антысавецкая, ані нацыяналістычная.

У "Беларускім голасе" нумар 86 надрукаваны камунікат Камітэту Абароны БАПЦ. З камунікату даведаемся: дзеля таго, што К. Кіслы ўтрымлівае сяброўскія дачыненія з Белямуком, было пастаноўлена звольніц яго (Кілага) са старшыні камітэту беларускага дому і што такі самы лёс спаткае кожнага, хто толькі задумае быць у сяброўстве з Грынкевічам - Белямуком.

Ня ведаю, хто ці што пагражае БАПЦ у Клівэлэндзе; адно ясна, што гэны "Камітэт абароны" ўжывае савецкія мэтады змаганья. Пытаныне: ці варта было ўцікаць ад саветаў па тое, каб у змаганыні са сваімі ўжываць савецкія мэтады? Задумайшеся!

У кнізе магістра сьв. багаслоўя А. Свіціча аб аўтакефаліі праваслаўнай царквы ў Польшчы, аўтар апісвае, як у дваццатых гадах польскія ўлады звязрнуліся да маскоўскага патрыярха з просьбай даць аўтакефалію праваслаўнай царкве ў Польшчы. Маскоўскі патрыярх адказаў, што на вялікі жаль, просьбы здаволіць ня можа, бо для аўтакефаліі праваслаўнай царквы ў Польшчы няма кананічных падставаў.

Прайшоў час. Пасля II вайны Польшча аказалася пад расейскай апекай. Тады група нікому ня ведамых царкоўных дзеячоў на чале з япіскапам Тыматэушам, які ў польскія часы выступаў у ролі праваслаўнага паляка, звязрнулася да маскоўскага патрыярха з просьбай даць праваслаўнай царкве ў Польшчы аўтакефалію. Справа была залагоджаная на працягу некалькіх дзён, і ніякія каноны ў гэтым выпадку ўжо не перашкоджалі.

Выглядзе, што ў расейцаў такі канон: калі ў нейкай краіне знаходзяцца расейскія танкі, дык тады аўтакефалія ёсьць кананічная, калі-ж савецкіх танкаў няма, тады аўтакефалія некананічная.

Як паведамляе расейская газета "Россия", архіяпіскап расейскай зарубежнай царквы Апанас узнагароджаны правам нашэння брыліянтавага крыжа на клобуку.

Мы не сумляваемся, што архіяпіскап Апанас асоба для расейцаў вельмі заслужаная.

М.

СУСТРЭЧА БЕЛАРУСОУ У ЧЫКАГА.

Сёлетняя сустрэча беларусоў Амёрыкі й Канады адбылася ў горадзе Чыкага. Гэта ўжо пятая чарговая сустрэча, якая штогод ладзіцца ў першым тыдні месяца верасеня, калі прыпадае свята работнікаў, г. зв. Лэйбор Дэй.

Як і ў мінулыя гады, на сустречу зъехаліся беларусы з розных куткоў Амёрыкі і Канады. Тут: прадстаўнікі, дэлегаты, ды проста сябры розных беларускіх арганізацыяў, прыехаўшыя з штатаў Нью Ёрк, Нью Джэрзі, Пэнсylvаніі, Огайо, Ілліной ды шматлікія з розных правінцыяў Канады.

Не выпадкова сёлетняя сустрэча адбылася ў Чыкага, Чыкага, як вялікі індустрыйна-прамысловы горад, съязгваў ды съязгвае і цяпер шмат эмігрантаў. Тут, пасля першага сусветнага вайны, апрача некалькіх сотак тысяч беларускага заробковае эміграцыі, апынуліся і некаторыя сябры першага беларускага ўраду, як: Язэп Варонка — Прэм'ер і Народны Камісар Замежных Справаў Б. Н. Р., а таксама адданыя патрыёты, як: Янка Чарапук-Змагар, Я. Лабач, Макар Аблажэй ды іншыя. Дваццаць год таму, яны заснавалі тут першую беларускую арганізацыю — Беларуска-Амёрыканскую Нацыянальную Раду. Да гэтага тут было Беларуска-Амёрыканскія Нацыянальнае Таварыства, якое ў 1930 г. выдавала першую беларускую газету "Амёрыканскі Беларус",

Толькі сп. М. Аблажэю, аднаму з тых, што дваццаць год таму закладалі Беларускую Нацыянальную Раду, Бог дазволіў быць прысутным на такім вялікім грамадzkім съязце — Зъезідзе. Іншыя, як сп. Я. Варонка, Я. Лабач, Я. Чарапук-Змагар, Попка, заснулі вечным сном, злажу́шы свае косыці ў вольнай амёрыканскай зямлі.

Дванаццаць розных беларускіх арганізацыяў ЗША і Канады бралі ўдзел у Зъезідзе. Пры гэтым, выступалі прадстаўнікі і дэлегаты ўжо ад чатырох беларускіх праваслаўных цэркваў.

У суботу, паводле праграмы — вечарына. Побач палуплярных мілагучных вальсаў і танга, верцяць модныя "рокен-рол". Пары круцяцца, і стамленыя не адчуваюць. Моладзь гуляе, а побач яе — і старэшыя. Як гэта прынята на вечарынах, выбіраюць князёйну вечара. Выбар трапны. Яна: прыгожая, маладая, сама — кветка, не адстае ад ахапка атрыманых ружаў, а ўзложеная на галаву карона і шырокая мантыва чаруюць князёйну, якая матыльком лётае ў танцах. На вечарыне — неспадзеўкі. Шчасльцам удаецца выйграць бутэльку шампанскага ды жывую канарыйку. Мінае гадзіна поўначы, і моладзь неахвот-

на пакідае вечарыну.

Нядзеля. У беларускай царкве-саборы святога Юрага ўрачыста правіца Богаслужба, пры са-служэнні мітр. прат. М. Лапіцкага, а. Васіля Вячоркі, а. Міхася Мігая і дзіякана Кузьміцкага.

Царква зусім адпавядае назову сабора: будынак вялікі і знаходзіцца ў прыгожым месцы пры Кляновай алеі пад нумарам 1500.

Трэба съцвердзіць, што жыцьцё нашае ў Амёрыцы, параўноўваючы краскам, цвіце ды разрастается шырэй. Але, сярод прыгожых, карысных, пахучых кветак высоўваючы і агідныя, атрутныя зельлі, што атручваюць не толькі сябе, але і наваколье. Праўда, пчала і павук п'юць адзін і той-же сок з тых самых кветак. Тады, калі пчала перарабляе кветкавы нектар у салодкі пахучы мёд і напаўняе ім вулей, павук перарабляе той самы сок у атруту ды шукае няўянную мушку, абвівае павуцінем і забівае яе. Трэба прызнацца, што цячэнне падзеяў у беларускай грамадзе ў Чыкага не заўсёды пльве простым рэчышчам. Часта яно творыць неспадзяваныя за-крутыя як у съвецкім, так і ў духоўным жыцьці.

Пад царквой — вялізная зала, якая служыць мэтам Беларуска-Амёрыканскай Нацыянальнай Рады. Уваход упрыгожвае вялікі плякат "Вітаем Гадавы Зъезд Беларусоў З. Ш. А. і Канады!". Над трывунай — Пагоня, абрамаваная нацыянальнымі съяцжкамі, а па бакох — съярэгі Беларусі і З. Ш. А. Сход адчыняе старшыня БАН-Рады К. Новік кароткай прамовай і, пасля малітвы, на трывуне ў прэзыдым займаюць месцы старшыні трох найбольшых арганізацыяў ЗША і і Канады, а таксама, як ганаровыя прадстаўнікі, сп. Макар Аблажэй, як адзін з закладчыкаў Рады, ды сп. Складкоўскі (з Канады), былы пасол у польскі сойм.

Устанаўлецца парадак зъезду і бяз зъмен прымаеца агулам. Зачытаючы шматлікія тэлеграмы. Бось колькі з іх: ад праф. Р. Астроўскага, ад беларусаў з Аўстраліі, ад беларусоў з Нямеччыны, ад беларусоў Каліфорніі, Колёрадо, Канектыкат, ад беларускіх паўтаў, ад др Ермачэнкі — былога пасла БНР у Турэччыне, ад сп. Мерляка — старшыні БАЗА, ад беларускай субожні. Выйляеца большая згода і зразуменіе паміж беларусамі. Карысней заўсёды падаць адзін другому руку, як падстаўляць ногу. Супольныя натугі патрэбныя.

Прамаўле сп. В. Пунтус. Ён характэрizuе гісторыю і 20-ці гадовую дзейнасць БАН Рады. На прапанову прамоўцы, хвілінау маўчаныня

ўшаноўваеца памяць закладчыкаў Рады, што не дажылі да сёнешняга сьвяточнага дня. Прамоўца інфармуе Зъезд аб рэлігійным закалоце вуніята Сіповіча і ягоных падручных, дзейнасць якіх можна прыраўняць да ўспомненага павука, а таксама і аб непаладках з т. зв. япіскам Фінькоўскім.

Зачытаючы даклады на тэмы: "Беларуская дзейнасць і каардынацыя" — сп. Баброўскі, "Сучасная палітычная ситуацыя" — праф. Р. Астроўскі, "Нацыянальная палітыка на Беларусі, праводжаная савецкай уладай" — дацэнт Я. Кіпель, "Асновы нацыянальнай палітыкі ў сувите дакументаў" — інж. І. Касяк.

У вольнай, разумнай дыскусіі бяруць удзел спадары: П. Складкоўскі, дацэнт Я. Кіпель, інж. Э. Ясюк, а. М. Лапіцкі, Салановіч, Харавец, Беразоўскі ды іншыя. Абмяркоўваючы балочыя тэмы аднаўленыя сталай прэсы, арганізацыя друку лемантароў, каардынацыя ўсіх беларускіх арганізацыяў, а таксама і рэлігійны закалот вуніята ды ватыканскіх платных агентаў, якія на дбаюць аб упарядкованыя рэлігійнага жыцьця сярод беларусаў рыма-каталіцкае веры, а ўсякім спосабамі стараючы разбурыць добра з'арганізаване духове жыцьцё праваслаўных беларусаў.

Зъезд прымае адпаведныя рэзоляцыі, перасылаючы іх амёрыканскаму і канадскаму ўрадам, таксама і лісты Прэзыдэнту Амёрыкі і Прэм'

MIXASЬ КАВЫЛЬ

МАМА

Ты мяне не праводзіла, мама,
За сяло, як калісь, да дарогі.
Вусны нешта шапталі. Тэстамэнт?
Ці малітву? Ці песеньню убогіх?
Штось, кагось ты шукала, бо вочы
Сылёс агнямі пранізвалі далі.
Можа час той шчаслівы, дзяячо,
Што сваты ў цябе, п'яныя, ўкралі?
Можа тату шукала майго ты,
Што сканаў ля акопаў ад ранаў?
Ці сястру Антаніну, што ўпотай
Развіталаася з съветам так рана?
Мо' мяне ў падзямелы катоўні,
З жоўтым тварам, сипятрэлага ў трэску?
Можа...

Боль маё сэрца напоўніў,
Я ішоў праз палеткі ды ўзълескі...
Абышоў паў зямлі... ў акіяне
Не ўтапіў неспроможнага болю.
Прада мной ты стаіш, мама, і сяньня,
Але я прад табою — ніколі...

Сынекань 1961 г.

еру Канады.

Пасля афіцыйнага зачынення Зъезду, які за-цягнуўся доўга, наступіла супольная вячера. У сяброўскай гутарцы ды аматарскіх народных песьнях заўважалася, што жыцьцё нашае эміграцыі прадстаўляе вартасць, бо яно адбівае і рэалізуе ідэі незалежнасці. Патрыёт любіць свой край не словамі але чынам, ня крытыкай, а су-працоўніцтвам, якое акурат выявілася на Зъез-дзе ў Чыкага.

Сустрэча — гэта вялікі дзень у нашым жыцьці. Гэта — справа здача наших асягненняў і не-дахопаў, гэта — жывыя зерні, якія твораць гісторыю беларускага эміграцыі.

Аб беларускім Зъезідзе ў Чыкага "Беларус-кі Голас" інфармаваў у сваім 83 нумары. Аднак ужо нумар 86 гэтае газэты запярэчвае свае ін-фармацыі, падаючы, што зъезд не адбыўся. Ни ведаю, хто такія бязглаздзіцы падае ў "Беларускі Голас". Ни думаю, каб яе рэдактар Хма-ра быў аж такім блізарукім. Выглядзе так: калі я на быў у Афрыцы і на бачыў сланоў, дык та-кая краіна і зъявиры на існующу. Палемізація з наўным інфарматаром ня збіраюся. Адкажу котрата, кітайскай прыказкай: "Мала бачыць неба той, хто глядзіць у яго са студні".

Зъезд адбыўся ды, як і папярэдняя сустрэчы, прынёс шмат карысніці беларускаму грамадству.

Дык, да наступнае сустрэчы ў Кліўлендзе!

С. Жамойда

АЛЕСЬ ЗМАГАР

ТО БЫУ ДВАЦЦАТЫ СЛАУНЫ ГОД

Нахмурый бровы сіні ранак,
Туманіў дымам даляглід.
Дрыжэй, крывавіўся у ранах
Ад выбуху цяжкіх гармат
У дваццаты годзе лістапад.
І ўзвіўся бел—чырвона—белы,
Палашча ў сіню далячынь,
Заве на бой адважных, съмелых.
Супроць варожае начы
Заве на слайны горды чын.
І ўшлі сыны палёў жытнёвых,
Кашуляў зрэбных і былін,
Бадзёра, поступам суровым
Ішлі із пушчай, із нізін —
За край паўсталі, як адзін.
За край зрабованы паўсталі,
Адважна рушылі ў паход,
Крывей загоны палівалі,
Каб край на ўмёр, каб жыў народ.
То быў Дваццаты Слаўны Год.

*

БЕЛАРУСКАЯ КУЛЬТУРА І ТАТАЛІТАРЫЗМ

(Працяг з бач. 13)

Пазнаныне мінулага дапамагло вызначыща новым мастацкім кірункам: рэалістычнаму (В. Волкаў, М. Лучыц і інш.), імпрэсыяністычнаму (Кудрэвіч і інш.), нэорэалістычнаму, што ішло шляхам заходня-эўрапейскага мастацтва ад Сэзана да найноўшых кірункаў у мадэрністичнаму (Філіповіч, Ахрэмчык і інш.), а таксама дэкаратыўнаму мастацтву (Марыкс, Ціханаў і інш.). Вылучылася моцная група графікаў на чале з Тычынай. Мастакі шукалі шляхоў да самавызначэння і афармлення беларускага нацыянальнага стылю. Да тых-жэ мэтай імкнулася тэатральнае як і наогул усё мастацтва на Беларусі.

На фоне доўгага пэрыяду папярэдняга нацыянальнага прыгнечання гэты культурны ўзьдым адлюстраваў новы рэнэанс беларускай культуры, выкліканы паўсюдным ажыўленнем культурнае дзеяньсці беларусаў на толькі ў межах беларускай рэспублікі, але і за мяжой. У беларускіх частках Летувы, Латвіі і ў Заходній Беларусі пад Польшчай у гэтыя гады таксама паспяхова разгортаўца беларускае школьніцтва, літаратура і мастацтва, пазней задушаныя шавінізмам польскіх кіруючых колаў.

Сярод працаўнікоў культуры ва ўсіх галінах у Савецкай Беларусі ў тых часах пераважалі беспартыйныя спэцыялісты. Партыя ў тых часах была яшчэ слабая, нешматлікая і неаўтарытэтная. У галіне культуры яна амаль што ня мела прадстаўнікоў і творчых сілаў. Абсалютная беспартыйная бальшыня вызначала нацыянальнае самабытны твар маладой беларускай культуры, надавала

ёй сведама адраджэнчыя характеристар і зводзіла на нішто нязначны ўплыў камуністычных адзінак. Таму беларускім эмігрантам за мяжою, што стаялі на непрымірима-варожых да бальшавіцкага ладу пазыцыях, здалося, што і БССР паступова можна будзе ператварыць у сапраўдную беларускую дзяржаву шляхам актыўнай культурнай працы ў чиста нацыянальным кірунку. Як вынік гэтага, з эміграцыі ў 1926 г. і раней вяртаюцца ў БССР такія палітычныя і культурныя дзеячы, як В. Ластоўскі, А. Цывікевіч, М. Гарэцкі, Ул. Жылка, Ф. Аляхновіч і інш. Усе яны з энтузіязмам улучыліся ў працу па адраджэнню сваёй бацькаўшчыны. Не падзяляючы палітычных паглядаў кіруючай партыі і застаючыся на ранейшых адраджэнчых пазыцыях, яны цалкам аддадліся так патрэбнай для краіны працы ў культурных і навуковых установах, як Інстытут Беларускай Культуры, пазней Беларуская Акадэмія Навук, Універсітэт, музэй, тэатр, літаратура, краязнаўства, гісторыя Беларусі і іншыя навукі. Праўда, Ф. Аляхновічу, ведамаму беларускаму драматургу і тэатральному дзеячу, пасля колькіх месяцаў працы ў 1926 г. у Другім Беларускім Дзяржаўным тэатры ў г. Віцебску, прышлося цэлых сем гадоў цярпець катаржную лямку на Салаўках, аж пакуль у 1933 годзе ў выніку абмены палітычнымі вязнямі з Польшчай яму ні ўдалося вырвавацца на волю. Іншым удалося папрацаваць да 1930 г., і іх дзеяньсць у галіне тварэння беларускай культуры была больш плённай і пакінула пасля сябе значны съед.

ІІ. ПЭРЫЯД ЗМАГАНЬНЯ ПАРТЫІ З БЕЛАРУСКІМ НАЦЫЯНАЛЬНА-ДЭМАКРАТЫЧНЫМ РУХАМІ И КУЛЬТУРАЙ

Бурны рост нацыянальна-вызвольнага руху і ўзьдым беларускай культуры формай і зместам не ўваходзіў у пляны таталітарных дыктатураў. З 1929 - 30 гг. пачынаеца сыштэматычны і няспыняны па сянянняшні дзень перасьлед дзеячоў беларускай культуры, спачатку пад выглядам змаганьня з так званым контэррэволюцыйным нацыянальным дэмакратызмам. Бальшавікі пры дапамозе свайго друку распалі кампанію змагання з ухіламі ў нацыянальным пытаньні, супроць дзеячоў культуры друкуюцца розныя інсінуацыі. Асабліва церпяць навука, тэатр, мастацтва, літаратура. Шэраг мастакоў было зьвінавачанымі

у насьядаваньні буржуазнаму заходняму мастацтву і арыентацыі на Захад. Мастакі Кастэлянскі, Бразэр, Аксельрод, Філіповіч, Галубкіна і іншыя былі раскрытыкаваныя за насьядаваньне французкім і нямецкім імпрэсыяністам. Кіраўніцтва Віцебскага Мастацкага Тэхнікуму ў асобе Керзіна і Касцяровіча было зьвінавачанае ў распрацоўцы варожай рабочай клясе тэматыкі. У вобразох Філіповіча вынайшлі ідэялізацыю мінулага, адбіцце народных забабонаў і кулацкіх настроў. Сам факт накіравання экспедыцыяў мастакоў для зарысоўкі цэрквеў і царкоўнага абсталявання разглядаўся як "клясава-варожы" ўчы-

нак. Графікі былі раскрытыкаваныя за спробу адрадзіць традыцыі рэзьбярства Скарнынскай Бібліі. Скарнынскі стыль быў вынайдзены ў мастаку Лебедзевай, Энде, Волкава, Тычыны ды іншых.

Асабліва рэзка крытыковалася мастацкае афармленіе Беларускай Акадэмічнай Канфэрэнцыі, што адбылася яшчэ ў 1926 г. ў Менску. Мастак Грубэ аформіў залю Канфэрэнцыі ў беларускім нацыянальным стылі, аддаўшы перавагу белым хварбам. У 1930 г. гэта было расцэнена, як зынявага да пралетарскіх эмблемаў.

Партрэты і скульптуры беларускага першага друкара Францішкі Скарны і нацыянальнага героя, кіраўніка паўстання на Беларусі ў 1863 г., Кастуся Каліноўскага, што былі зроблены мастакамі Філіповічам, Грубэ і інш., цяпер у вачох бальшавікоў з'явіліся доказам выкананыя заказу контррэволюцыйных нацыянал-дэмакратоў і недацэнкі правадыроў пралетарскай рэволюцыі. Мастакі Пэн, Кругер, Юдовін і інш. разносіліся крытыкай за ідэялізацыю мястечка і супроцьстаўленыне пралетарскаму гораду.

Пад знакам змаганьня з нацыянал-дэмакратызмам на тэатры былі забаронені амаль усе паказы 20-х гадоў. Сярод забароненых спектакляў былі "Кастусь Каліноўскі", "Машэка", "Каваль-Ваявода" А. Міровіча, "Тутайшы" Я. Купалы, "Апраметная" В. Шашалевіча, "Цар Максімilian" М. Міцкевіча, "Над Нёманам", "Калія тэррасы" і "Скарэна, сын з Палацка" М. Грамыкі, усе п'есы Ф. Аляхновіча ды інш. Нават такі клясычны спектакль у Другім Беларускім Дзяржаўным Тэатры, як "Сон летнєя начы" В. Шэкспіра, якім гэтак захапляўся замежныя дэлегацыі, быў признаны нацыянал-дэмакратычным паводле фармальных прынцыпаў і зняты з праграмы тэатру.

Беларуская літаратура ў асобе пісьменнікаў і паэтаў Ул. Дубоўкі, Язэпа Пушчы, Міхася Зарэцкага, Алеся Дудара, Тодара Кляшторнага ды інш. адказала адчыненым ці прыхаваным пратэстам супраць новае хвалі духовага прыгнёту. Ул. Дубоўка ў паэме "І пурпурowych ветразей узвівы", напісанай у форме дыскусыі, вывеў двух герояў — Матэматыку, што ўласблю партыю і яе генэральную лінію, і Лірыку, вуснамі якога паэта выказаў свае пагляды і выявіў народныя настроі. У паэме мелася харобрае выкryваныне самога Сталіна. Лірык гаворыць:

Ты ўважаеш, што культура ходзіц
У портках ката слáуняе Комуны
Парыскае, у портках Галіфэ?
Або у марынарцы ходзіц Фрэнча,

Другога ката, ката нашых дзён?
Ня веру я ў гэткія акрасы:
Я ненавіджу іх, змагаца буду!

Кажны думаючы чытач мог лёгка расшыфраваць гэты, не так ужо моцна зашифраваны, абраш "ката нашых дзён" у марынарцы Фрэнча — так знаёмую грамадзянам Савецкага Саюзу фігуру правадыра ў марынарцы вайсковага ўзору.

У той-же паэме даваўся абраш народных пакутаў і няшчасцяў, прынесеных сталінскай дыктатурай, у хворме апавяданьня пра съёзы. Лірык гаворыць:

Съёзы, съёзы...
Ліцца многа вас на съвеце нашым...
І днём, і ночы, і ў шэрым змроку.
Ліцца з воч і чорных і блакітных...

Вы глыбіней мінулі акіяны...
Вы палкасцю мінулі сонца-косы,
цяжэй саміх сябе вы незраўнана...

Каб вас зъяднаць калі, сусвету съёзы,
дык на зямлі патоп другі пачаўся-б.
У глыбіні і горкай і празрыстай

Вы утаплі-б, съёзы, назаўсёды
усіх прахвостаў, зъдзірцаў, ашуканцаў,
Накрыўшы іх і горам і нядоляй...
Свяёю палкасцю, сваёй нялюдзкай...

вы растаплі-б лёд на канцавосісях,
лядоўню гэту нашага сусвету...
Каменныя вы сэрцы растаплі-б
у катаў прошлых, ёсьцьных і наступных

сваёю палкасцю, сваёй нялюдзкай...
Кар вас зъяднаць калі... О, съёзы, съёзы...
Ліцца многа вас на съвеце нашым
і днём, і ночы, і ў шэрым змроку.

Сабраць у акіяны вас ня ўдасца,

ня ўдасца змыць усю бяду ад сэрцаў.

Другі паэта, Язэп Пушча, у паэме "Цень Консула", выкарыстаў літарную шыфроўку ўжо ў самім назове твору, першыя літары якога значылі ўсемагутны ЦК партыі, У паэме лад выглядам паказу першай нямецкай акупацыі 1918 г. даваўся яркі і выразны абраш тэрарыстычнай практикі бальшавіцкіх апрычнікаў:

"Нарада траіх", пратакол № 5.
Яго не забудуць у нашай краіне, —
Па ім павялі на Гальготу караць
Ад маткі гаротнай апошняга сына.

Ідэя змаганьня за свабоду творчасці прасякла ўсю творчасць Язэпа Пушчы і дасягла асаблівай сілы выразнасці ў яго вершаваных цыклях "Лісты да ёўрапейскіх паэтаў" і "Лісты да сабакі". У апошніх ён пісаў:

А пакуль б'е жывой вады крыніца

і хваля творчая гарачым пульсам,
нашто-ж мне падхалімам быць, крывіцца
і ў хмары ўрэзвацца чырвоным буслам?
Лепш вольным птахам рэзаць шыр нябёсаў,
і супраць ветру размахнуть крыламі.
Хто хоча — кпіце над пясьнярскім лёсам,
і бэсьце, — лайце у гандлярскай краме.

У лепшым сваім надрукаваным зборніку вершаў ”Песні на руінах” Я. Пушча, як ніхто з іншых паэтаў, паэтычна выявіў агонію сумленага беларуса за лёс ”укрыжаванае на ростані ўсходня-заходніх дарог” Беларусі:

Хто з крыжа краіну распятую здыме?

Ўзываю, малюся у грэшнай істоце.
І ў тым-жа зборніку "Песьні на руінах" па-
эта выказаў надзеі на іншую, пэўна-ж небальша-
віцкую, прышласць для свае бацькаўшчыны:

Будзе дзень съяточны, дзень другога прыйсьця:
Прыдзе Маці з сынам, на услоне сядуць...
Расшумяцца клёны, расшумяцца лісьця, —
Будзе съяткаваньне песеннае ў садзе.
Прыдуць з песьняй тыя, што сабе ня лгалі,
што съязу ранялі на сырым кургане...

Ягоны ўступ да паэмы “Цень Кансула” зъявіўся ўзорам гіранічна-сатырычнага зъдзеку над сучаснымі палітыкамі і пісьменьнікамі, што аддалі сябе на службу апошнім, ды “палітыкай песьню дашчэнту замурзалі”. Гэта знаны ўрывак, што пачынаўся словамі:

Палітыка, кажуць, цудоўная рэч,
Цуднейшая нават за шашкі, шахматы;
Прад ёю пакорна съхіляецца меч,
Прад ёю змаўкаюць гарматаў раскаты.

Гэтым шляхам пратэсту супроць духовага рабства ішоў паэта Алеся Дудар у вершах "Ля-сун" і "Пасеклі наш край". Паэта Тодар Кляшторны ў паэме "Калі асядае муць" адважыўся выказаць вуснамі героя словы, што сталіся крылатымі на Беларусі:

“Ходзім мы пад месяцам высокім
ды яшчэ пад ГПУ.

Пісьменьнік А. Мрый у творы “Запіскі Самсона Самасуя” даў глыбокую сатыру на побыт савецкае правінцыі. Апазыцыйныя настроі знайшлі сваё выяўленыне ў раманах “Крывічы” М. Зарэцкага, ”Зямля” К. Чорнага, ”Нядоля Заблоцкіх” Л. Калюгі і ў дзесятках іншых твораў, што былі надрукаваныя па недагляду цэнзуры да 1930 г., а таксама ў творах, што распаўсюджваліся ў рукапісах з прычыны немагчымасці правесьці іх скроль цэнзуру, як паэмы Ул. Дубоўкі ”Штурмуйце будучыні аванпосты” і другая частка паэм ”І пурпуровых ветразей узвіывы” ды іншыя.

Прамква народнага артысца Беларусі, Ула-

БЕЛАРУСКАЯ ДУМКА

дыслава Галубка, сказаная ім незадоўга да арышту, у сьнежні 1935 г. на ўрачыстым паседжанні з прычыны 15-годзьдзя Трэцяга Беларускага Дзяржаўнага Тэатру, зъяўляеца пазнейшым прыкладам мужнае абароны прынцыпаў свабоды творчасці перад душачай мёртваю хваткаю ахвільйнай камуністычнай ідэялёгіі.

У скосна, у глыбока зашыфраванай хворме, апазыцыйныя настроі і ідэі праводзіліся і пазней пад рознымі шыльдамі. Гэтак, напрыклад у 1934 г. драматург Кандрат Крапіва ў п'есе "Канец Дружбы" пад выглядам крытыкі апартунізма спрытна правёў скроль цэнзурныя рагаткі свае-

асаблівы гуманістычны пратэст супроць разбурэння маральных падставаў сям'і, каханья і сяброўства пры камуністычным ладзе. Той-жа драматург у 1939 г. у п'есе "Хто съмлецца апошнім" выкарыстаў каротка-тэрміновую кампанію супроць паклённіцтва для выкryванья савецкае систэмы масавых даносаў. У 1945 г., да пачатку жданаўскай рэакцыі ў літаратуры і тэатры, у камэдыі "Мілы чалавек" К. Крапіва паказаў у карыкатурнай хворме савецкага вяльможу, жуліка з партыйным білетам, Жлукту, які жыруе на паверхні савецкага віру. Вуснамі цэлага шэрагу пэрсанажаў у п'есе "Мілы чалавек" выказвалася багата антысавецкіх думак. Пасьля пастановы ЦК партыі аб літаратуры ў 1946 г. і асуджэння сатыры Зашчанкі, гэтая п'еса на Беларусі з'явілася першым аб'ектам шалёнаў камуністычнай крытыкі, якая вынайшла ў ёй "паклённіцкія выдумкі і пашляпіну ў адрас савецкіх людзей".

У 1930 - 1936 гг. былі арыштаваныя і са-
сланыя ў канцэнтрацыйныя лягеры многія тысячы
таленавітых прадстаўнікоў беларускай інтэліген-
цыі. З Усебеларускага літаратурнага аб'яднаньня
"Маладняк", якое налічвала 500 паэтаў і пісь-
меньнікаў, на сяняшні дзень захаваліся толькі лі-
чаныя адзінкі, як дзіцячы пісьменьнік А. Якімо-
віч, пасярэдні Ілары Барашка, або Міхась Лын-
коў — партыйнае вока ў літаратуры. З літара-
турнага аб'яднаньня "Полымя" захаваўся быў
толькі адзін Якуб Колас. З усяго "Узвышша"
захаваліся толькі трох чалавекі — Кандрат Кра-
піва, Пятро Глебка і Максім Лужанін, калі на лі-
чыць пазней рэабілітованых Ул. Дубоўку і Язэ-
па Пушчу. Зынклі былі з літаратуры паэты, пісь-
меньнікі, драматургі і крытыкі Ул. Дубоўка, Ул.
Жылка, Я. Пушча, А. Бабарэка, В. Шашалевіч,
А. Мрый, М. Зарэцкі, Я. Нёманскі, А. Дудар,
М. Грамыка, Ц. Гартны, У. Хадыка, В. Сташэў-
скі, С. Дарожны, У. Галубок, А. Ляжневіч, Я.
Дыла, Т. Кляшторны, С. Баранавых, С. Знаёмы,
М. Нікановіч, А. Звонак, Я. Бобрык, М. Хведа-

ровіч, М. Чарот, А. Александровіч, А. Вольни, Р. Кобець, П. Галавач, В. Каваль, В. Маракоў, М. Багун, Ю. Таубін, С. Фамін, З. Астапенка, С. Астрэйка, Л. Калюга, С. Ліхадзіеўскі, Б. Мікуліч, З. Віталін, П. Шукайла, Я. Скрыган, С. Хурсік, А. Гародня, Ю. Гаўрук, С. Сынежка, А. Лясны, Я. Падабед, Я. Туміловіч, А. Троіцкі, М. Гарэцкі, В. Ластоўскі, Ф. Купцэвіч, Я. Лёсік, А. Вазьнясенскі, А. Некрашэвіч, А. Паўловіч, браты Цывікевічы, Бузук, М. Касьпяровіч, М. Шчакаціхін, А. Радзевіч, А. Салагуб, У. Дзяржынскі, М. Піотуховіч, Замоцін, Хатулёў, Бярозкін і шмат інших.

Абвешчаныне партыяй у 1929 - 1930 гг. вай-
ны прынцыпу самабытнасьці беларускай культу-
ры зъявілася трагічным пачаткам у гісторыі бе-
ларускай культуры найноўшага часу. Яно пача-
ло сэрыю пагромаў беларускай культуры. Амаль
усе старэйшыя заслужаныя дзеячы беларускай
культуры былі западозраныя ў сымпатах да
буржуазнага Захаду, прапагандзе бясклясавасці
беларускай нацыі, ідэялізацыі беларускай народ-
най самабытнасьці, нацыянальным рамантывізме
экзотыцы, тэорыях мастацтва для мастацтва і ін-
шых ухілаў. Пры гэтым зусім ігнараваўся са-
праўдны твар маладой беларускай культуры, што
зъяўляецца плёнам творчасці інтэлігенцыі пра-
доўнага, вякамі прыгнечанага народу, культуры
у самай сваёй істоце — дэмакратычнай, якая ад-
люстроўвае тэндэнцыі беларускага нацыянальнага
і сашыяльнага вызвалення.

Па сутнасці гэты ідэялягічны тэрор зьня-
праўджаў словы самога Леніна аб тым, што "для
ўкраінцу і беларусаў... абуджэнне масаў да ава-

III. ІДЭЯЛЁГІЧНЫЯ УСТУПКІ ВАЕННАГА ЧАСУ

Той факт, што наўсуперак ідэялёгічным пагромам на Беларусі і да гэтага часу існуюць беларускія паводле мовы школы, мастацтва, літаратура, друк, тэатр і навука, съветчыць аб духовай сіле супраціву нацыянальнага пачуцьця народу перад якім партыі прыходзіцца адступаць і рабіць уступкі. У змаганыні з беларускім нацыянальным дэмакратычным рухам камуністычная партыя спаткалася з моцнай рэакцыяй з боку шырокіх колаў народу і яго інтэлігенцыі. Творчасць бальшыні дзеячоў беларускай культуры дала багата прыкладаў адважнага пратэсту супраць духовай няўсплі. Прыхаванае і глухое змаганыне з дыктатурай сталінскіх апрычнікаў на Беларусі зьяўляецца бачынамі агульнага змаганыня ўсіх народаў за свабоду нацыянальнага раззвіцьця. Перад фактам гэтага змагацьця ў пэрыяд вайны камуністычна

лоданьня роднай новай і яе літаратурай... тут яшчэ адбываецца. "Бацькаўшчына" — тут яшча не праспяўвала ўсёй гістарычнай песьні. "Абарона бацькаўшчыны" яшчэ можа быць тут абаронай дэмакратыі, роднай мовы, палітычнай свабоды супраць прыгнятаючых нацыяў". (У. Ленін "Збор твораў", том 23, бал. 278).

Гісторыя БССР і яе культура ўвачавідкі зьня праўджаюць практычнае ажыццяўленыне дэклараваных бальшавікамі правоў нацыянальнасцяў і ператвараюць іх у пустую дэмагагічную хвому Вольнае разьвіццё нацыянальных культур на пагаджаецца з існаваньнем таталітарнага ладу. Як першы канстытуцыйны акт — ”Дэкларацыя правоў народаў Рasei”, падпісаная Леніным Сталіным у сінегні 1917 г., якая абвесціла роўнасць і сувэрэннасць народаў, іх праваў на самастойнае, вольнае разьвіццё аж да аддзяленьня гэтак і канстытуцыя СССР, якая пацвердзіла зрабіла гэтыя паложаньні аснаўным законам, — пры дыктатуры Сталіна ператварылася ў фіговы лісток, якім прыхоўваецца вялікі спадман народаў, што імкнуцца да самавызначэння. Ажыццяўленыне сталінскай хвомы — азначэння нацыянальнай культуры, як нацыянальнай толькі паводле хвомы і сацыялістычнай паводле зъместу, — пазбаўляе беларускую культуру магчымасці свабоднага, натуральнага разьвіцця і ператварае яе ў зброю таталітарнага ладу.

Разгром беларускай культуры у 1930-1936гг. пасъля кароткатрыва лага, але плённага рэнэансу яе ў 1920-1929 гг., съветчыў пра банкруцтва нацыянальнай палітыкі камуністычнай партыі.

партыя была змушаная пайсьці на некатарыя ідэялёгічныя ўступкі. Тады, паводле волі Агітпропа, раптоўна адбылася зваротная мэтамарфоза з беларускімі героямі — ім раптоўна былі дараваныя ўсе ідэялёгічныя грахі, што прыпісваліся на пачатку 30-х гадоў. Гэтак, ператвораны бальшавіцкімі барзапісцамі ў сярэднявяковага езуіта, беларускі першадрукар Францішак Скарына зноў абвяшчаеца выяўніком перадавых ідэяў свайго народу і вялікім гуманістам — асьветнікам 16 ст. Зыняважаны з 1930 г., як дробна-шляхоцкі герой, Кастусь Каліноўскі на гэты раз зноў набывае рысы народнага героя і зноў абвяшчаеца прадстаўніком самага перадавога і слайнага ў гісторычным мінульым свабодалюбных Беларусаў.

У часе вайны ў Маскве адшукоўваецца ста-
рэйшая беларуская паэтэса нашаніўскіх часоў —

БЕЛАРУСКАЯ ДУМКА

Канстанцыя Буйла, аўтар зборніка вершаў "Курганныя кветка" (1914 г.) і вядомага вершу "Люблю наш край", што зрабіўся гімнам беларускіх нацыяналістых. Амаль трыццаць гадоў К. Буйла не друкавалася, але ў часе вайны звязратаецца да піара і стварае колькі высока-мастацкіх, патрыятычных твораў, без усялякага прыгадвання стаўлінскіх пляцігодак і саветаў наагул. У лірычнай паэме "Мая Беларусь" кожная страфа пачынаецца словамі звароту да вечнай, нязменнай, ад вякоў дадзенай Беларусі нібыта дасавецкіх часоў. І толькі немец-акупант "чужынец-разбойнік" выклікае ў паэтэсі пачуцьцё гневу:

Беларусь мая, коціца вораг назад,
І гарыш пад нагамі разбойніка глеба,
Жыць ня будзе чужынец, разбойнік і кат,
Пад блакітным шатром беларускага неба.

Усе паэты, як па заказу, зноў загаварылі аб бязмежнай любові да Беларусі і нават у самых артадаксальна-савецкіх, як Пятрусь Броўка, звязаліся паэмі "Кастусь Каліноўскі", "Беларусь" і інш. Пад шыльдай змагання з нямецкім акупантамі літаратура зноў прасякла свабодалюбнымі ідэямі. Пра К. Каліноўскага і ф. Скарыну зноў пішуцца п'есы, ствараюцца новыя опэры. Імёны народных паэтаў Я. Купалы і Я. Коласа прысвойваюцца Першаму і Другому Беларускаму Тэатру. У часе вайны быў звернуты ў літаратуру таленавіты паэт-узвышэнец Максім Лужанін, які з 1933 і да пачатку 1935 г. знаходзіўся ў выгнанні ў Марыінску, у Захоўн-сібірскіх лягерох, а пазней працаваў у выдавецтвах Масквы.

У пачатку 1944 г., з прычыны 25-годзідзя Беларускай ССР, у Маскве ў залях Дзяржаўнай Трэцякоўскай Галерэі ладзілася выстаўка твораў мастакоў Савецкай Беларусі. Цэнтральнае месца на гэтай выстаўцы займалі іконы беларускіх майстроў з калекцыі Магілеўскага гістарычнага музею, што малівалі бойкі беларускіх князёў з чужаземнымі захопнікамі. Сярод новых працаў беларускіх мастакоў звязрталі на слёбе ўвагу мастакі абрэзы старадаўных беларускіх князёў — кн. Васіля Менскага і Уладзімера Полацкага — бюсты работы скульптара Азгура, а таксама эскізы групаў коньнікаў з постацыямі беларускіх князёў у вельмі дасканальным тэхнічным выкананні А. Глебава. Таксама вылучаліся працы мастака Марыкса на тэмы змагання з тэўтонскімі пісамі-рыцарамі, абрэзы князя Уладзімера Полацкага і іншыя.

Але, калі ў 1946 г. і пазней звязаліся нядобрай памяці пастановы партыі пра літаратуру, тэатр і музыку, пачаліся новыя ідэялётчныя чысткі і на Беларусі. Пісьменнікі Крапіва, Клімович, Танк, Бялевіч ды іншыя былі востра скрытыкаваны за ідэялётчныя ўхілы. Зноў забараняюцца

беларускія клясыкі А. Гарун, Ядвігін Ш., аўтару падручніка па беларускай літаратуре, М. Ларчанку, моцна дастаецца за спробу рэабілітаваць творчасць Алеся Гаруна. Артыкул "Праўды" супрощае буржуазна-нацыяналістичных ухілаў і скажэнняў у верши "украінскага паэта В. Сосюры" "Любі Украіну" выклікалі новую хвалю чысткі ў беларускай літаратуре. Падобны ўхілы і скажэнныі былі вынайдзены ў творчасці К. Буйлы, П. Броўкі, А. Бялевіча, М. Танка, П. Глебкі ды іншых. У зборніку К. Буйлы "Світанак" нацыяналістичны ўхілы былі знойдзены якраз у вершах, якія ў часе вайны разглядаліся, як выяўленыя высокіх патрыятычных пачуцьцяў. Абвінавачваныне ў касмапалітизме і буажуазным нацыяналізмам ня зыходзіць з бачынаў друку да самага апошняга часу. Дваццаты звязд камуністычнай партыі Беларусі, які адбыўся на пярэдадні 19-га Агульна-Саюзнага Зыезду, у днёх з 20 па 24 верасня 1952 г., зноў прыцягнуў увагу партыі да пытанняў навукі і літаратуры з пункту гледзішча змагання за ідэялётчную чысціню. Сакратар ЦК КП Беларусі, Н. Патолічай, у сваім справа-здачным дакладзе намаляваў досьць няпрыглядны, з гледзішча большавікоў, абраз стану науки ў рэспубліцы: "У шэрагу навуковых установаў ня зроблена ўсіх неабходных выснаваў з указанняў і мерапрыёмстваў партыі, накіраваных на ўздым ідэялётчнай работы і ўзмацнення змагання супрощае працаў буржуазнай ідэялётгії. Праверка выявіла, што Інстытут біялётгії Акадэміі Навук БССР доўгі час стаяў у баку ад актуальных пытанняў савецкай біялётчнай науки... У Інстытуце філософіі наука-даследчая праца праводзілася на ніzkім ідэйна-тэарэтычным узроўні. Акадэмія Навук выдала шэраг працаў, якія маюць сур'ёзныя тэарэтычныя і палітычныя памылкі" ("Звязда" ад 22. 9. 52 г.).

У дакладзе старшыні Саюзу савецкіх пісьменнікаў Беларусі, П. Броўкі, на гэтым-жэ 20 звяздзе беларускіх камуністаў аб змаганні з ухіламі было сказана наступнае: "Пасля надрукавання ў "Праўдзе" артыкулу "Супраць ідэялётчных скажэнняў у літаратуре", дзе былі паддадзеныя рэзкай крытыцы абстрактнасць і рэцэдывы нацыяналізму ў верши В. Сосюры "Любі Украіну", было прараблена праца па выпраўленню падобных памылак у творчасці некаторых беларускіх паэтаў (А. Бялевіча і К. Буйлы). ("Звязда" ад 22. 9. 1952 г.).

Згаданы Патолічай палітычную патрэбным асобна заклікаць партыйцаў да жорсткага змагання з падобнымі ўхіламі. "Важнейшая задача партыйных арганізацый, усіх работнікаў ідэялётчнага фронту. — казаў ён, — заключаецца ў тым, каб і

БЕЛАРУСКАЯ ДУМКА

надалей культиваваць савецкі патрыятызм, ленінска-сталінскую ідэялётгію дружбы народаў СССР, весці бязылітаснае змаганне супраць буржуазна-нацыяналістичных перажыткаў і праываў бязроднага касмапалітизму ("Звязда" ад 22. 9. 52).

Такім чынам, пасля амаль дваццаціццігадовага выкаранення нацыянал-дэмакратычнай ідэялётгіі, партыя лічыць патрэбным зноў і зноў бясконца выкryваць, асуджаць і заклікаць да бязылітаснае змаганення нацыяналістичных настроў беларусаў, што заўжды зноў ажываюць. Відаць нацыяналістычны фэрмант у народзе ня выкараніць, калі, ня гледзячы на наяўнасць на Беларусі ставасцімідзесяці тысячачай афіцыйных агітатаў-пралагандыстых і шматгадове змаганне з нацыяналістичнымі ўхіламі пры даламозе шырокіх дзяржаўных сродкаў пралаганды, друку, кіно, літаратуры і мастацтва, савецкаму ўраду не ўдалося перадолець народнага пачуцьця глыбокай прывязанасці да роднай зямлі, прыроды, роднае культуры.

Наляўнасць хоць і абмежаных магчымасцяў культурнай дзейнасці на беларускай мове будзе заўжды тым аганьком, што прыцягвае творчыя сілы народу і стымулюе высоўванье новых і новых талентаў, што ідуць на змену ліквідаваным.

IV. У ТУПІКУ

Разгортаўніе ідэялётчнай чысткі і духовага тэрору прычыняеца да ўпадку беларускай культуры ў Савецкай Беларусі. Аб тупіку, у якім апынулася беларуская культура ў абставінах сталінскай дыктатуры, добра можа съветчыць п'еса "Пяюць Жаваранкі" Кандрата Крапівы. Гэта п'еса была паказаная ў тэатры імя Янкі Купалы ў Менску (прэм'ера ў 1950 г.), затым была паказаная ў Маскоўскім тэатры імя Вахтангава ў 1952 г., а пасля ў Маскоўскім тэатры Чыгуначнікаў. У 1952 г. гэта п'еса была экранізаваная ў "Белдзяржкіно" і ў 1953 г. дэманстравалася ў кінотэатрах Беларусі і ўсяго Савецкага Саюзу. Акрамя таго, п'еса была перакладзеная на колькі моваў народаў Савецкага Саюзу і ставілася ў іншых нацыяналістичных тэатрах. Такім чынам, яна стала тыповай ня толькі для беларускай, але для ўсей савецкай драматургіі і тэатру.

Сюжэт п'есы пабудаваны на канфлікце старшыні двух калгасаў — ганарлівага Макара Пытляванага, які марыць пра ордэн, і яго альтытэзы — Івана Туміловіча. Першы на першое месца стаўць матар'яльнае забесьпячэнне калгасынікаў і дасягнуў чатырох кілограмаў хлеба і восем рублёў на працаўдзень. Другі ўважае за галоўнае грамадзкую гаспадарку, новыя дамы, клуб, элек-

Такія нацыяналістичныя атрыбуты, як бачнасць існаванья Беларускай Рэспублікі, наяўнасць асобнага нацыяналістичнага сцягу, прадстаўніцтва ў Аб'яднаных Нацыях, існаванне нацыяналістичных школаў, мастацтва і літаратуры, будучы заўсёды будзіць нацыянальную съведамасць беларускага народу.

Ад вынікаў шматгадовага паядынку з беларускай культурай, ад ступені адпорнасці, стойкасці і ўмення абараніць свае нацыяналістичныя каштоўнасці залежыць лёс беларускага народу наагул. Беларускі пісьменнікі, драматургі і тэатры, мастакі і скульптары на працягу больш за трыццаць гадоў багата разоў засвяччалі аб сваіх здольнасцях праців саюзістамі скрэз усе рагаткі, забароны, ідэялётгічны прымус і тэрор сваю самабытнасць, здольнасць абараніць сваю адданасць мастацтву ў акторскім выкананні або ў хворме ўцёкаў літаратуры ад дакучлівай савецкай речасці ў съвет мастацкай абстракцыі або нацыянальнай сымболікі.

Гэта была сваеасаблівая хворма пратэсту супрощае гвалту над мастацтвам і культурой. Таму цяпер камуністы і выступаюць рэзка супрощае апалітичнасці, бяз'ідайнисці, разглядаючы іх таксама як праавы нацыяналізму.

КАНАНІЗАЦІІ

трэчынасць. Яго калгасынікі атрымалі толькі тры кілограмы хлеба і чатыры рублі на працаўдзень. Пачатак канфлікту паклала адмова нявесткі ехаць да маладога ў другі калгас, пакуль ні пераканаеца, які калгас лепшы. Туміловіч з групай калгасных актыўістых пад іншымі шыльдамі, хітрыкамі абсыльвалі калгас Пытляванага і знайшлі недахопы ў яго працы, данеслы аб гэтым ў Абласцны камітэт партыі і Зямелыны адзінства Абласцного выкананічага камітэту. Узнагарода ордэнам Пытляванага была спыненая. Але гэта, казаў той, вышла на карысць. Умяшаные партыі даламагае Пытляванаму палепшыць працу калгаса. У канцы, для агульнага задавалення, адбываеца вясельле Насыці Вярбіцкай з брыгадзірам Міколай Верасам. Пытляваны выступае ў ролі свата. Нявестка выказвае згоду ехаць у калгас свайго чалавека. Насыціна маці, Аўдоцьця Вярбіцкая, выказвае ультра-патрыятычныя пагляды і вылучнае разуменые грамадзкіх інтарэсаў. — Яна кажа:

— Але ні адной матцы патрэбны яе дзеци. Яны і людзям патрэбны, і Радзіме патрэбны. Для гэтага мы іх і гадуем. Айчына большая матка, чым я.

— Даламаглі вы ім памылкі гэныя ўразумець, то даламажэце ўжо і выправіць. Гэта на

БЕЛАРУСКАЯ ДУМКА

толькі для іх, але і для справы таксама, для Радзімы.

Гэты няжыцыёвы вобраз перадавой жанчыны мусіць меў на мэце паказаць новага чалавека, узгадаванага новымі грамадзкімі адносінамі. Непераканаўчаю і надуманау выглядае ўся гэта пераробка чалавечай прыроды ў п'есе паводле жадання аўтара. Будзённымі, шэрымі і прымітыўнымі зьяўляюца абставіны, у якіх жывуць, ходзяць і гавораць "съведамы" прамовы герой п'есы "Пялоць Жаваранкі".

Пабытавасьць заняла месца ўсхваляванасьці і жарскасьці, якімі звычайна мусіць быць герой і дзеяніні ў драме. Пабытавасьць выціснула тую ўнутраную напружанасьць, без якой драматургічнае дзеяніне ня ўстане набраць адпаведнай сілі і выразнасці. Ад гэтага і паказ "Пялоць Жаваранкі" на сцэне Тэатра імя Янкі Купалы пазбуйлены ўнутранага дзеянія, той сапраўднай драматычнасці, без якой немагчымы посыпех ніводнага спектаклю.

Канец п'есы "Пялоць Жаваранкі" ўяўляе сабой тыповы ўзор таго трафарэту, які забівае масацтва ня толькі Беларусі, але і ўсяго Савецкага Саюзу. Гэта ўзор падхалімства, супроць якога Кандрат Крапіва сам некалі выпусціў багата стрэлаў із свайго сатырычнага арсеналу. Тут абагаўленыне фэтыша і ідалапаклонніцтва дасяглі свайго апагэю. Аўдоцьця кажа: "Падзкуйце, дзеткі мае, за сваю шчасльную долю нашага роднага бацьку Сталіна. Няхай ён багаславіць вас у далёкі шлях".

Насця і Мікола нізка кланяюцца перад партэтам Сталіна. Ліда і Каця сипяваюць песню пра Сталіна. Усе падхопліваюць: "О Сталіне мудром, родном и любимом прекрасную песню слагает народ".

Пасля такога канца ўжо ня было куды ісьці далей. Кола замкнулася. За ім прыходзіць толькі творчае маўчаныне. Дарма, што спектакль "Пялоць Жаваранкі" быў узнагароджаны сталінскай прэміяй за 1951 г. Гэта толькі паглыблала трагічнасць становішча творцаў мастацтва ў ва ўмовах афіцыйнае фальши і хлускі, што атручвалі творчую атмасферу.

Развенчаныне культуры асобы паслья дыктатара магло-бы прычыніцца да поўнага адмаўлення ад ганебнага ідалапаклонніцтва і кананізацыі ў мастацтве і культуры. Аднак гэтага ня сталася, бо на змену апошнім прышоў новы культ камуністычнае партыі. Заместа Сталіна паэты, пісьменнікі, кампазытары, мастакі, драматургі, спевакі і артысты мусіць цяпер славіць калектыўнага іда — партыю і ейнае нібыта "калектыўнае кірауніцтва". У згодзе з гэтым да выдання сва-

іх твораў у трох томах у 1956 г. К. Крапіва перарабіў канец п'есы "Пялоць Жаваранкі". Цяпер ужо герой ў канцы славяць і вялічаюць не Сталіна, а самую камуністычную партыю. Тут Аўдоцьця ўжо кажа: "Падзкуйце, дзеткі мае, за сваю шчасльную долю нашай роднай камуністычнай партыі". Падмінішы адзін канон іншым, Крапіва, як і ўсе іншыя беларускія савецкія пісьменнікі, застаўся ў палоне тае-ж кананізацыі і самага ганебнага ў гісторыі культуры ідалапаклонніцтва. Піліп Пястрак, Максім Танк, Аркадзь Куляшоў, Кастусь Кірэнка, Пятрусь Броўка і Пятро Глебка ўсыцяж і навыперадкі адзін перад другім дэманструюць сваё рабскае ідалапаклонніцтва накшталт:

Ты, партыя, для ўсіх маяк
Высокі, родны і агністы...

Але з цягам часу, як вынік умацаваныя ўлады новага партыйнага дыктатара, гэтае трубадурства ў славу партыі паступова зноў робіцца ўсё больш і больш падобным на калішнє сладленыне Сталіна, з тэй розніцай, што гэтае імя цяпер змененае на імя "кукурузнага бацькі", Мікіты Хрушчова. Ахвіцінная дорма марксизму-ленізму ды партыйнага паствулаты забіваюць і цяпер самабытны зъмест і хворму беларускага культуры — ейную душу.

ЗША, 1953-1961 г. Ул. Глыбінны.

ЯНКА ЗОЛАК

ВЯТРЫСКА З РАДЗІМАЙ КРАІНЫ

Праз моры, вазёры, праз шыр акіянаў,
Праз гораў хрыбы, праз даліны
Да нас прылятае, як госьць наш чаканы,
Вятрыска з радзімай краіны.

I подых ягоны, як дотык пляшчотны
Матулі, у годах дзяцінных.
Лагодзіць наш боль, суцяшае самотных
Вятрыска з радзімай краіны.

* * *

3 ВЫДАВЕЦКАЕ НІВЫ

АД РЭДАКЦЫІ: У разьдзеле мы падаем весткі аб тых выданнях, якія дасылаюцца на імя рэдакцыі. Каб мы маглі інфармаваць грамадзтва аб усіх выданнях, якія зъявляюцца на беларускім эмігранцкім кніжным рынку, просім усе выдавецтвы дасылаць нам хоць па адным паасобніку кожнага з сваіх выданняў.

БЕЛАРУСКАЯ ДУМКА

Ф Выдавецтва Беларуска-Амэрыканскага Дапамаговага Камітэту выдала ў гэтым годзе чарговы зборнік вершаў Міхася Каўыля "Цяжкія Думы" — санэты. У зборніку 14 паасобных санэтаў, адна карона санэтаў ("Мярэжа") і два вянкі санэтаў — "Цяжкія думы" і "Чорны лёд".

Зборнікі вершаў таго-ж аўтара, выдадзеныя ранай: "Ростань" (Рэгенсбург, 1947 г., выданыне аўтара), "Пад зорамі белымі" (Ню Ёрк, 1954 г., выданыне Ул. Пелясы) і "Першая рана" (Лёндан, 1960 г., выданыне БВР).

Ф Выдавецтва "Вехаў" выдала ў гэтым годзе (рататарным спосабам) наступныя зборнікі пісьменніка Юрыя Жывіцы, які жыве ў Нямеччыне:

"Кошык" — расказы (19 апавяданняў на 20 бач.), "Адгалосьце" — успаміны (11 рэчаў на 20 бач.), "У санаторнай белі" — расказы-успаміны (16 рэчаў на 20 бач.), "Расказы" — шытак I (21 апавяданне на 20 бач.), "Расказы" — шытак II (18 апавяданняў на 20 бач.), "Расказы — шытак III (13 апавяданняў на 20 бач.)

Зборнікі таго-ж аўтара, выдадзеныя раней (таксама рататарным спосабам): "Сын" — аповесьць (выданыне аўтара, Нямеччына, 1950 г.), "Праз сёлёзы" — расказы (выданыне ЗБП, 1951 г.), "Абарваная мэлёдыша" — апавяданні, перакладзеныя на нямецкую мову Тамарай Палесьсе (на нямецкай мове, выданыне "Вехаў", Нямеччына, 1960 г.).

Як паведамляе нас аўтар, у пачатку 1962 г. у тым-же выдавецтве выйдзе яшчэ некалькі зборнікаў ягоных твораў.

Ф Параходвільны Камітэт Беларускай Праваслаўнай Царквы сів. Эўфрасінні ў Саўт Рывэр, Н. Дж. перавыдаў у гэтым годзе "Беларускі Лемантар" А. Радкевіч. Гэта ўжо другі з чаргі падручнік для параходвільных беларускіх школаў.

Ф Вышшаў (мабыць паслья даўжэйшага перапынку) "Зыніч" — беларуская рэлігійна-адраджэнская часопіс, № 62-63 за лі

пень-снежань 1961 г. Рэдагуе часопіс пралат д-р Пётра Татарыновіч — беларускі каталіцкі дзеяч, які знаходзіцца цяпер у Рыме.

Ф У гэтым годзе выйшла яшчэ 4 шыткі часопісу "Съветач Хрыстовае Навукі" — першы беларуска-эвангельскі часопіс, а менавіта: №. 7-8 (55-56), за ліпень-жнівень 1961 г., №. 9-10 (57-58) за верасень-кастрычнік, №. 11 (59) за лістапад і №. 12 (60) за снегань. Рэдактарам - выдаўцом часопісу зъявляеца а. Ян Пятроўскі.

МИХАСЬ КАВЫЛЬ

КНІЖКУ КУПЕЦЕ

Нехта пакліць і асудзіць,
Знойдзе жадобу ў паэце:
"Ходзіць ён з торбай па людзях,
— Кніжку купеце!...
— Кніжку купеце!..."

Крывяцца хмурыя твары
Лідараў, знаных у "съвеце"...
"Вось ня было яшчэ кары!..."
— Кніжку купеце!...
— Кніжку купеце!...

Іншы загляне да скрынкі:
— Нештачка ў жоўтым кувэрце?
— Цыбу! Як гандляр той на рынку:
"Кніжку купеце!..."
"Кніжку купеце!..."

— З вершаў ня сышеш кашулі,
Вылаінь далярку на вецер...
Дзед наш і бабка ня чулі:
"Кніжку купеце!..."

"Кніжку купеце!..."

Бедныя, "бедныя" людзі!
Цяжка паэту на съвеце!

Бог хай вас, грэшных, асудзіць!
Кніжку усё-ж —
купеце!

7 снегня 1961 г.

МИХАСЬ КАВЫЛЬ**УСЕВАЛОДУ КРАУЧАНКУ**

(Замест кветак на магілу)

Па менскіх завулках крочыў,
Пад небам Радзімы... Ці-ж
Спракудзілі чорныя вочы —
Ляцеў паміраць у Парыж?
Прыгожая восень у Кане,
І вусны нарманак — мёд...
А ты там назначыў спатканьне
Са съмерцю...

Скажы, Усевалод,
Ці ў рэчаньцы-рэчцы Нёман
Зчарнела блакітнае дно?
Ці маці прагнала з дому —
Махнуў у чужое вакно?
Ні маці, ні Нёман — молах,
Што сэрца і душу расыць;
Бясконцае страшнае кола,
Хімэра, жыцьцё бяз жыцьця.

Над Канам агні і зоры.
Ты зорку Вэнэру шукаў...
Ці думаў: "Ва мне ёсьць вораг..."
Прыкончу бальшавіка...?"
"Прабачце мне, дзеткі, Радзіма!..."
Прабачаць, вянкі прынясць,
А вораг ідзе хай міма,
Сваю спажывае "красу":
Падкопы, паклёпы, даносы;
"Выконваць, пярэчыць ня съмець!..."
Таму, хто няволю ня зносіць,
Дае вызваленіе съмерць.
Збылося тваё жаданье:
Ты — вольны, спакойна съпіш...
У вакно, праламанае ў Кане,
Глядзіць на цябе Парыж...

18 лістапада 1961 г.

ВОДГУКІ АБ "БЕЛАРУСКАЙ ДУМЦЫ"

Выход часапісу "Беларуская Думка", як і яго паасобныя матар'ялы, выклікаюць розную рэакцыю ў небеларускіх дэйнікаў. Ніжэй падаюцца некаторыя з такіх водгукаў.

Адзін з украінскіх навуковых працаўнікоў, абазнаны глыбей з нацыянальнай беларускай праблемай, У. Трэмбіцкі, у сваім лісце з 25 кастрычніка 1961 г. да рэдакцыі піша наступнае:

"Высокапаважаныя і Дарагія Спадары!

Перад пару днёмі я атрымаў два нумары Вашага цэннага воргану "Беларуская Думка". Напачатку хачу пагратуляваць Вам за гэты Ваш пачын — выдаваныне Вамі ў Нью-Ёрскай акрузе часапісу ў прызначай друкарской форме, кінуўшы ў забыцьцё рататарных друкаванын, якія я меў магчымасць такім бачыць у большасці. Дык-жа цяпер памагай Вам Божа, Паважаныя Спадары, на Вашай плоднай дарозе; хай Ваш орган будзе яшчэ адным сродкам да пашырання Вашых думак і імкненіяў у вольным і шырокім съвеце. Хай Ваш журнал будзе добрым інфарматарам аб жыцьці Вашага народу і бацькаўшчыны, якіх я асабіста ад ранняй маей ма-

ладосьці палюбіў і для вывучэння і праслаўлення якіх працаў і працу ў навуковай галіне. Ваша мэлянхолійная прырода, цішыня палёў і лясоў, дабрата Вашага народу (падобнага ў многіх выпадках да ўкраінскага), — прыкметы і адчуванні, якія я прыдбай шляхам чытання Вашай навуковай белетрыстычнай літаратуры, былі аднэй з прычын да бліжэйшага пазнання Вашай нацыянальнай праблематыкі, Вашых ідэяў і змаганняў. Урэшце, мая сымпатыя да Беларусі ляжыць таксама і ў маей радавой гісторыі, у якой мае працэды яшчэ ад ягайлаўскага пэрыяду працаў і для росту Вашае культуры, уважаючы Беларусь сваей другой бацькаўшчынай Русінаў, утраціўшы собскую на паўдні, якую была заняла Польшча за першых Ягайлаў.

Таму, калі напатыкаю Вашае друкаванае слова, то чытаю яго з ахвотай і перажываннем.

А цяпер адносна Вашага воргану. Тэматыка яго добрая, цікавая, асабліва артыкулы Няманскага і Мікалаені..."

Аўтар заканчвае свой ліст парадамі, за якія рэдакцыя выражает ўдзячнасць.

Польская газета "Dziennik Zwiazkowy", выданая ў Чыкаро, у нумары з 10 снежня 1960 г., зъмясьціла артыкул п. н. "Святло і цені" за подпісам Юр, у якім чытаєм:

"У Нью-Ёрку з'явіўся першы нумар часапісу "Беларуская Думка", месячніка, выдаванага пабеларуску і прысьвечанага грамадzkім, палітычным і літаратурным справам, як гаворыць падтытул. Трудна зарыентавацца, якія беларускія колы рэпрэзэнтуе гэты новы часапіс і які будзе яго абеяг у беларускім грамадстве. Прозывішчы сяброў рэдакцыі, паданыя ў гэтым выданні, ня шмат гаворуць каму, не абазнанаму добра з беларускім асяродзьдзем у Штатах.

Аднак, характэрна, што ў гэтым выданні зъмешчаны абшырны артыкул абвінавачваючы польскае падзем'е (заканспіраваная палітычна-вайсковая арганізацыя — рэдакцыйная зацемка) у тэрарызаваны беларускага насельніцтва, а на-ват у мардаваны беларускіх дзеячоў. Артыкул гэты п. н. "Лідзкая акруга падчас нямецкай акупацыі ў 1941-44 гадох" рэдакцыя агледзіла да піскай, што не падае прозывішча аўтара дзеля бясыпекі яго сям'і, пражываючай на абшары Савецкай Рэспублікі. Для ўсіх тых, што ў пэрыяд вайны прафыналі на абшары Ліды і ваколіцы, артыкул ёсьць найзвычайнейшым пашкілем. Дачыненыні паміж моцнымі ў гэтым раёне польскімі аддзеламі АК і беларускім жыхарствам складаўся якнайлепш, за выняткам, зразумела, нямецкіх колябарантаў і шпіёнаў. Гэта згодная апініяня толькі Акоўцаў, але таксама беларусаў, якія прафыналі вайну ў гэтым раёне.

*

Гэтым пашкілем ня варта было-б займацца, калі-б ня тое, што ён выглядае на адно з вогнішч кіраванай некім акцыі, якая імкнецца да пасеніння ненавісці паміж беларусамі і ўкраінцамі з аднаго боку, а палякамі — з другога. Такі пашкіль напэўна ня служыць інтарэсам беларускага жыхарства. Каб была магчымасць выследзіць інсіпірацыі, якія даюць імпульс да та-

кіх і падобных публікацыяў, то напэўна аказа-лася-б, што нікі вядуць дзеся да чужых ася-родкаў у Бэрліне, або ў Маскве. А можа аўтар гэтага артыкулу мае іншыя прычыны, чым бясь-пека сваёй сям'і, да схаваныя свайго прозвішча. Можа ён быў адным з агентаў гэстапо, з якімі мусіла змагацца ня толькі АК, але і беларуское жыхарства?"

Мова гэтага польскага артыкулу з'яўляецца паўтарэннем мовы польскіх паліцэйскіх данясеньняў і праукорорскіх актаў абвінавачання ў паваральскай Польшчы, ужыванай пры пагромной палітыцы, стасаванай да нацыянальнага беларускага жыцьця ў акупаванай імі Заходняй Беларусі. Мэтады правакацыяў ды ілжывага чарнення, стасаваныя палякамі ў дачыненіі да беларусаў Заходняй Беларусі пад польскай, як і нямецкай акупацыяй, чылагская газета дэманструе зусім адчынена.

Падчас 2-ой Сусьеветнай Вайны за панаванье на Беларусі змагаліся наступныя нацыянальныя дзеянікі: немцы, савецкія расейцы, беларусы, палякі і несавецкія расейцы. Успомнены артыкул часапісу падае факты толькі з аднаго малога адцінка складаных нацыянальных дачыненінь ў ту пару, пайменна — польскай палітыкі да беларусоў на Лідчыне, якая была ганебным праявам рэштак антыбеларускага тэрорыстычнага ко-лёніялізму. Водгук чылагской газеты съведчыў, што польскае асяродзьдзе гэнай газеты нічога не навучылася з нядайней польскай гісторыі і з сучаснага стану Польшчы пад расейскім панаваннем. Яно сълепа трывяеца мінулых традыцыяў польскага заграбніцтва беларускіх земляў, ігна-руючы беларускім нацыянальна-вызвольным ім-кненіямі. Такое становішча не дапаможа польскому народу да вызвалення з пад сучаснага расейскага панаванья, як ня будзе службыць да стварэння супольнага фронту вызвольнай барацьбы паняволеных Расейскай народай, ці ўладжання добрых дачыненінь з беларускім ды іншымі суседнімі палякамі народамі.

Я. ЛЯШЧЫНА

ДЗЬВЕ П'ЕСЫ

"Лявоніха на арбіце" Макаёнка і "Выгнанне блудніці" Шамякіна вышлі, казаў той, на арбіту папулярнасці ў Савецкай Беларусі.

Жанрава п'есы розніца. "Лявоніха на арбіце" падаецца як камэдия, а "Выгнанне блуд-

ніцы" — як драма. Але, жанравасць тут вельмі нацягнутая. Асабліва ў Макаёнка. Камэдыйнасці ў тым, як селянін Лявон пайшоў красыці кал-гаснае сена для сваёй кароўкі, няма. Кражы — злачынства і злачынцы съмляющы

можа толькі той, хто стаіць вышэй рангам у съве-
це злачынцаў. Мікаёнак, бадай, не апошні ў зла-
чынным клане, ён можа съмияцца з злачынства
Ляўона, але мне ня съмешна. Ня съмешна, ду-
маю, і падсавецкім гледачом і чытачом "Полы-
мя", дзе гэта агітка надрукована. Інакшага аз-
начэння "Ляўоніха на арбіце" не заслугоўвае —
агітка на бягучую тэму дня: "Павесыці ба-
рацьбу з дробнаўласніцкім перажыткам..." І
Макаёнак — рад старацца. Начальства, пачы-
наючы ад сакратара аблкома і канчаючы стар-
шинёй калгаса, выведзены Макаёнкам такім, што
хочаць у манахі паstryгай: добрымі, лагоднымі,
мудрымі, празорымі, адданымі народу... Толькі
сакратару райкома не пашанцавала. Небарака,
бадай, яшчэ са Сталінаўскай гварды, супраць
якой ашчациніўся новы "бацька" Мікіта, а таму
і размалёваны съмелымі хварбамі пад пудзіла
гарохавае. Узяць-бы хоць для прыкладу тое, як
гэты сакратар райкома, стары чалавек, якому
час ісьці на пэнсюю, робіць у сваім габінэце
фіззарадку: прысядае, выкідае розныя сальта—
мартале. Тут і я засъмляўся. Можа таму, што
прыгадаў споведь Мікіты, як і ён перад Сталінім
адгрукваў "Гапака". Усё магло быць.
Ёсьць і ў райкомах дзівакі, але рэдка. Сакра-
тары райкомаў — адборныя тыпы бяз душы і
сумленія, бяз усялякіх сантывінтаў і сальта—
марталяў. Тут Макаёнак аддаў даніну жанру і
Мікіце. Ды ня толькі тут. Ляўон, гароўная пэр-
сонна п'есы, асьмейны з усіх бакоў: ён і злодзеі,
і атэіст, і распусынік, і здраджаны жонкай, і...
найгэршы на съвеце чалавек. А ўсё таму, што
ня хocha слухаць партыйных цівуноў, не здае ў
калгас апошнюю кароўку. Жонка-ж Ляўона, Луш-
ка, узянята аўтарам аж да арбіты. "...Мяне ў
дэпутаты вылучылі. Кіраваць буду такім, як ты.
(Гэта Лушка так Ляўону, свайму мужыку, кажа).
Ленін як вучыў? Кожная кухарка павінна ўмець
дзяржавай кіраваць. Дзяржавай. Ну, я пакуль што
не дзяржавай, а ў раёне. А там падвучуся, гля-
дзіш — і..."

Калі да гэтага дававіць, што Лушка з Ляво-
нам ня жыве, а круціца на "арбіце" з тым
дзіваком сакратаром райкому, дык лепшага воб-
раза перадавічкі і на трэба. Справа толькі ў тым,
што Лушка — ня тыповая асоба, а выключная.
Адмаўляць ня трэба, ёсьць і ў Беларусі такія
Лушкі, але яны вельмі рэдкія. Лушак у нашых
вёсках інакш, як заголькамі і подсыцілкамі не на-
звалі. Ня лепш іх называюць і цяпер у калга-
сах. Дарэмна намагаецца аўтар прымусіць беларускіх сялян съмияцца з саміх сябе. У кож-
ным з іх жыве Ляўон. Пасъмляоцца яны з Луш-
кі, ад душы пасъмляоцца, але не з Ляўона. Ка-
лі гэтага жадаў аўтар, тады ён свае мэты да-

сягнуў.

П'еса Шамякіна "Выгнаныне блудніцы" трош-
кі глыбейшая па зъместу за ту ў "Ляўоніху на
арбіце", але, як і апошняя, тэндэнцыйная і блуд-
лівая. Як бачна з тытулу п'есы, гутарка мусіць
ісьці пра нейкую блудніцу, якую за нешта ад-
некуль выганяюць. Вось-жа, гэнай блудніца зъяў-
ляеца настаўніца музыкі Яўгенія Любаміраўна,
немаладая ўжо кабецина, але з аганьком, вярці-
хвостка, прайдоха і... адным словам, блудніца.
Рэжысэрскія рэマークі ў п'есе адсутнічаюць, але
Яўгенія Любаміраўна ўжо ѿльлецца мне на падмос-
тках такою: вусны размалёваны чырвонай хвар-
бай, вочы сін-зялёныя з чорнымі дугамі-брывамі
на ўесь лоб, на кіпцях — манікюр і інш. Галі-
вудзкая лялька, ды толькі. Але, адкуль яна ўзя-
лася ў сацыялістычным грамадзтве, якое парог
камунізму пераступае? Аб гэтым аўтар дыплёма-
тычна маўчиць. Да пытвацца на стану, бо ня ў-
гэтым сутнасць справы.

Яўгенія Любаміраўна не гароўны герой п'есы.
Такім ёсьць Ясьнікаў, дырэктар школы, лысы "ма-
ладзён". Гэты савецкі вяльможа ўвіхаецца наг-
наць упушчанае, — "пажыць" (кахаць і г. д.).
І Ясьнікаў "жыве". Прыглянулася яму маладая
прыгожая дзяўчына Галі, калгасная даярка, і ды-
рэктар школы закідае "вудачку" на яе бясхіт-
раснае, а чыстае сэрца. Галі, вядомая реч, ад-
дае Ясьнікаву і сэрца і сябе, бо пакахала яго, як
кажа аўтар, на ўсё жыцьцё. Ясьнікаў "пакахаў"
Галі толькі для таго, каб абясчэсціць, каб "па-
жыць". Але Галі не з такіх... Тады Ясьні-
каў жэніцца... Вясельле згулялі па-савецку: вы-
пілі па чарцы самагонкі, пагутарылі пра буракі
і цяляты дый разышліся "выконваць і перавыкон-
ваць". Галі на дзесятым небе, ці-ж бо на арбіце,
ад шчасціця, а Леанід Андрэевіч Ясьнікаў... ца-
луеца ў лесе з блудніцай Яўгеніяй Любамі-
раўнай.

Галі даведваеца пра здраду. Яна ў роспа-
чы, ня ведае, што рабіць. Умешваеца ў канфлікт
дзед Піліп. Ён ідзе да Яўгеніі Любаміраўны,
"адчытае" яе за блудніцтва, не шкадуючы "са-
кавітых" слоў, замахваеца на яе кійком, але
блудніца ўсыпіе ўцячы. На абарону Галі стано-
віцца і паэт Гаворка. Ён адчытае Ясьнікава, а
Яўгенія Любаміраўне "някультурна" прапануе
выхеаць з калгаса. Блудніца спрабуе ўпірацца, але
бачачы, што вучні яе байкатуюць, ня прыходзяць
на заняткі, ды і "кот" Ясьнікаў "пакахаў" яе
толькі ў лесе, моцна грукае дзяўчырмі і пакідае
калгас. Блудніцу, такім чынам, выгналі. Галі кі-
дае Ясьнікава і таксама выяжджае ў горад ву-
чыцца. Ясьнікаў ня вельмі стараеца яе стрымаць.

Шамякін добра папрацаўваў над вобразам Га-
лі, паказаў праўдзівую беларускую дзяўчыну: чыс-

тую, поўную натхненія і страснасці, верную
жонку пачуцьцёвую, ганаровую і працавітую, ня
блудлівую ў кахраны. Аўтар шкадуе Галі, і яго
жаль перадаеца чытчу, а гледачу тым болей.
Так і хочацца крыкнуць Ясьнікаву, а не Яўгеніі
Любаміраўне, як гэта робіць аўтар вуснамі
паэта Гаворкі: "Табе ня месца сярод іх. І я раю
дабром: выяжджай адгэтуль. Неадкладна. Не паз-
ней заўтрашніяй раніцы". Гэта таму, што віна-
ваты ва ўсім Ясьнікаў. Яўгенія Любаміраўна ўзя-
та Шамякінам у ролі грамадхілу, каб адхіліць
гнеў людзкі ад гароўнага праступніка, савецкага
актыўіста (калі не камуніста?) дырэктара школы...
Шамякіну гэта на першы пагляд часткова ўдало-
ся. Словы Гаворкі, кій дзеда Піліпа ды байкот
вучанікоў і іншае, прыдуманае аўтарам для ачар-
ненія блудніцы, дзейнічаюць на чытчу і гледа-
ча не ў карысць Яўгеніі Любаміраўны. Але ў
падтэксце, дый ня толькі, а само жыцьцё падса-
вецкіх нявольнікаў аспрэчвае фальшивую, мякка
кажучы, нацяжку аўтара. Відавочна, як Божы
дзень, што Ясьнікаў зглуміў жыцьцё Галі толькі
таму, што, як сам прызнаеца паэт Гаворкы, і
ён "жывы чалавек", што і яму "хочацца па-
жыць..." А якое-ж жыцьцё без маладых прыго-

жых дзяўчат ды блудніцаў? Калі Галю нельга
узяць у лес, так як Яўгенію Любаміраўну, дык
нічога не каштует савецкаму вяльможы купіць па-
ру бутэлек гарэлкі ды падсмажыць калгаснае гу-
сянё, ці парасё, каб "ажаніцца" і абясчэсціць.
І Ясьнікаў абясчэсціц Галю, разбіў яе жыцьцё
і пусыці з параненым сэрцам у съвет. Няма Га-
лі, будзе Ліпа, Маня, Зося. Іх шмат, чистых беларускіх
дзяўчат з патрэсканымі ад працы рукамі,
гатовых, ня гледзячы на лысіну Ясьнікава,
аддаць яму сваё сэрцца, як аддала Галі. Дык пры
чым-жа тут Яўгенія Любаміраўна, "таварыш"
драматург?

Трагэдыв Галі — не паасобны выпадак, а па-
усыменая, штодзённая зъява. Галі ў сваім ня-
шчасці — тыповая, як тыповы Ясьнікаў у сваёй
похаці. Трагэдыв Галі хвалюе і наводзіць на
роздум.

У такім, думаю, пляне ўспрымуць гэту п'е-
су і савецкія чытчу і гледачы. З гэтага пунк-
ту гледжаныня драма Шамякіна болей цікавая і
каштоўная за ту ў "Ляўоніху" Макаёнка, бо ж
праўдзівей адлюстроўвае трагэдью беларускага
запрыгоненага сялянства, а ў прыватнасці —
моладзі.

ХРОНІКА

САМАГУБСТВА УСЕВАЛОДА КРАУЧАНКІ

(14. 10. 1915 — 27. 8. 1961 г.)

27 жнівеня сёлета ў горадзе Кан у Францыі
пакончыў самагубствам беларускі падсавецкі пісь-
меньнік і журналіст Усевалод Краўчанка, выс-
качышчыўшы з вакна 5 паверху гатэлю. Ён прые-
хаў у Францыю ў складзе беларускага турыстыч-
нае групы, высланай туды з "культурнай місіі".

У кнізе "Пісьменьнікі савецкай Беларусі", вы-
данай у Менску ў 1959 г., пра Краўчанку чы-
таем:

"Пісьменьнік Усевалод Краўчанка нар. 14 кас-
тырчніка 1915 г. у в. Капілічы, Азарыцкага ра-
ёну, на Палесьсі, у сям'і настаўніка. Скончыў
Нараўлянскую сямігодку (1930), і рабфак
(1933), працаўваў у рэдакцыі раённай газеты
"Калгаснік Мазыршчыны". Адначасова завочна
вучыўся ў Беларускім дзяржаўным універсітэце.
Ад 1935 г. і да пачатку Другой сусветнай вай-
ны працаўваў у абласной газэце "Бальшавік Па-
лесіс".

У гады Вялікай Айчыннай вайны Ус. Краўчан-
ка супрацоўнічаў у газэце "Савецкая Беларусь".
Пасля вайны некалькі год працаўваў у рэдакцы-
ях літаратурных часопісаў. На працягу апошніх
год рэдагаваў дзіцячы часопіс "Бярозка".

Першае апавяданье Ус. Краўчанкі "Панас Ка-
расік" было надрукавана ў 1933 г. у часопісе

"Чырвоная Беларусь". Больш буйным творам пісь-
меньніка зьявілася прыгодніцкая аповесць "Тая-
міца аднае вышкі", выдадзеная ў 1935 г. Да
вайны вышла з друку яшчэ дзіве ягоныя кнігі —
зборнік апавяданньня "На крутym павароце" (1937)
і "Калгасныя навэлі" (1940). Творы ваенных год
сабраны ў кнізе "Зямля гудзе" (1945).

У 1946 г. выходзіць з друку аповесць Ус. Краў-
чанкі "Станаўленне", прысьвечаная аднаўленню
калгаснай гаспадаркі, а ў 1947 г. — аповесць
"Рыгор Шыбай" аб партызанскім руху ў Бела-
русы ў гады Другой сусветнай вайны.

У пасляваенныя гады выйшла ў съвет некалькі^і
зборнік апавяданньня і навэль Ус. Краўчанкі:
"Дзіве сяброўкі" і "У імя радзімы" (1948),
"Падарунак" (1950), "Жытіе красуе" (1951), "Вя-
сна на Палесьсі" (аповесці, апавяданні, аднаак-
товыя п'есы, 1952), "Крыгаход" (1957). Архангель-
скае абласное выдавецтва выпусліла ў перакла-
дзе на расейскую мову ягоную аповесць "Рыгор
Такуеў". Некаторыя апавяданні пісьменьніка
апублікованы на расейскай і украінскай мовах.

Ус. Краўчанка — сябра КПСС, сябра пра-
літаратуры Саюзу пісьменьнікаў БССР. Пісьменьнік
узнагароджаны ордэнам "Знак Пашаны" і мэда-
лямі.

Ус. Краўчанка, як бачна з ягонаі творчасыці, даўно быў не ў ладах з маскоўскімі "апякунамі" над беларускім народам, хоць і насіў у кішэні партыйны білет ды займаў адказную пасаду рэдактара "Бярозкі". Ён, як паказваюць ягоныя творы, любіў свой родны край, свой народ, сваю родную культуру.

Відаць, Усевалод Краўчанка быў чалавек сумленны, адданы беларускаму народу, а не ягоным прыгнятальнікам. А таму, каб на крывіцу душою ды каб уратаваць ад прасльеду сям'ю, якую моцна кахаў, ён, палаўшы на Захад, не перайшоў на становішча палітычнага эмігранта, а пакончыў з сабою.

40 УГОДКІ ЛІТАРАТУРНАЙ ДЗЕЙНАСЦІ НАТАЛЬЛІ АРСЕНЬНЕВАЙ

17 сінегня сёлета, беларуская грамадзкасць Нью Ёрку і ваколіцаў абходзіла 40-я ўгодкі літаратурнай дзейнасці нашай буйнейшай паэтэсі, якая знаходзіцца на эміграцыі, Натальлі Арсеневай.

Н. Арсеневая пачала сваю паэтычную дзейнасць яшчэ будучы вучаніцою Беларускага Гімназіі ў Вільні. Жышцё і творчасць паэтэсі да 1939 г. праходзіла пад польскай акупацыяй, у заходній Беларусі. За гэты час выйшлі два зборнікі яе твораў: "Пад сінім небам" (1927) і "Жоўтая восень" (1937). У 1939 г., пасля заняцця заходній Беларусі бальшавікамі, паэтэса была вывезена Саветамі ў Казахстан.

ВЕСТКІ З ЗША

ВАШЫНГТОН. У красавіку 1961 г. кангрэсман Абрагам I. Мультэр з Нью Ёрку, па захадах Беларускага Кангрэсавага Камітэту Амерыкі, апублікаваў адумысловы Кангрэсавы Рэкорд, прысьвечаны 43-м ўгодкам абвешчаным Незалежнасці Беларусі. У рэкорд уключаныя прамовы сенатараў і кангрэсманаў, сказаны імі на паседжаньях Кангрэсу і прысьвечаныя беларускаму дзяржаўнаму юбілею.

НЫЮ ЙОРК. У ліпені 1961 г. адбылася маніфэстация Тыдня Паняволеных Нацый ў перад ратушай Нью Йорку, арганізаваная "Амерыканскай Конфэрэнцыяй для Вызваленія Нерасейскіх Народаў СССР". У маніфэстациі ўзялі ўдзел прадстаўнікі арганізацыяў народаў, паняволеных Савецкай Расеі. Прадстаўнікі беларускіх арганізацыяў з Саўт Рывэр, у беларускіх нацыянальных вопратках і з беларускім нацыянальным сцягам, зімалі месца сярод прадстаўнікоў іншых народаў. Сярод іншых прамоўцаў на маніфэста-

У часе Другой сусветнай вайны Н. Арсеневая працуе ў Менску, дзе выдае свой чарговы зборнік "Сягоныя" (1944).

Акрамя шматлікіх вершаў, Н. Арсеневая напісала лібрэта для беларускіх операў "Лясное возера", "Усяслаў Чарадзей" і апэрэты "З выраю".

Побач з тварэннем арыгінальных твораў, наша паэтэса аддавала сваю ўвагу і творам сусветнай літаратуры, перакладаючы на беларускую мову "Ромэо і Джульета" Шэкспіра, "Затонуты звон" Гергарта Гаўтмана, "Дзяды" Міцкевіча і інш.

Жадаем нашай паэтэсе яшчэ многіх гадоў плённай працы на беларускай літаратурнай ніве.

цыі выступіў мэр Нью Йорку Р. Вагнэр.

ЛЁС АНДЖЭЛЁС. Прадстаўнік Беларускага Кангрэсавага Камітэту на Каліфорнію, сп. Ч. Найдзюк, разам з прадстаўнікамі іншых мясцовых нацыянальных арганізацыяў, прыняў удзел у наладжаныні Інтэрнацыянальным Інстытутам у Лёс Анджэлесе традыцыйнага веснавога балю, які адбыўся 3 чэрвеня 1961 г. Удзел прадстаўніка БККА падтрымала група беларусоў, сярод якіх выдзялялася прыгожай нацыянальнай вопраткай сп. Сабіна Канановіч. Нацыянальная вопратка беларусоў прыцягвала да сябе ўвагу філіпінцаў, якія запрасілі С. Канановіч выступіць на іх нацыянальным съязце незалежнасці.

КЛУЛЯНД — 26 жнівеня 1961 г. Даўнячы Драматычны Гурток пад кірауніцтвам маладой, але ведамай сяпявачкі Іркі Каляды, выступіў на сцэне ў Беларускай Хатцы з пастаноўкай адоактнай п'есы Алеся Змагара "КУПАЛЬСКАЯ НОЧ". Пастаноўка адбылася з вялікім посьпехам.

Рэдакцыйная Калегія: Л. Галяк, А. Даніловіч (галоўны рэдактар), М. Кавыль, І. Касяк, пратапр. а. М. Лапіцкі, Д-р М. Шчорс.

Адрас Рэдакцыі: A. Danilovich, 111 So. Fourth Ave., Highland Park, N. J.

Выдае: Беларуское Выдавецкое Таварыства ў ЗША.

PRINTED BY THE WHITERUTHENIAN PRESS, CENTRAL SQUARE, N. Y.

